

Ստեփան Շահումեան ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՂԱՓԱՆՑԻՈՑ

ՑԱՆԿ

Ա. ՕՐԻՆԱԿ մասն Ա Բ
Բ. ՕՐԻՆԱԿ գլուխ Ա Բ Գ

ՑԱՆԿ

Ա. ՕՐԻՆԱԿ (Ս. Ղազարի Մատենադարան, Ձեռագիր թիւ 2685)

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ (Պատում Ստեփան Շահումեանի)
Թէ ՈՐՊԵՍ Ի ՎՏԱՐԻԼ ԹԱԳԱԲՈՐՈՒԹԵԱՆՆ ՊԱՐՍԻՑ ԶԱՅՔՆ ԽԱՓԱՆՈՒ Ի ԿՈՒԻ ԵԼԻՆ

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ (Պատում Տէր Աւետիք քահանայի)

Բ. ՕՐԻՆԱԿ (Ս. Ղազարի Մատենադարան, Ձեռագիր թիւ 620)

ՀԱՍՏՊԱՏՈՒՄ ԲՆԱԳԻՐ ԽՆՔԱԳՐԵՑ Դ. Ղուկաս վրդ. Սեբաստացի Ստեփանոսեան

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

Թէ ո՞րպէս եւ վասն է՞ր եղել մուտն Դաւթի Պէկին ի Ղափան, եւ թէ զի՞արդ ելին միացան ընդ մնա բնակիչք գաւառին եւ ընդդէմ դարձան թուրքաց:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

Թէ զո՞րչափ ինչ արար թորոս զօրապետն, եւ թէ որպիսի՞ պատերազմունք եղեն ի կողմանս Չավնդրոյ եւ Մեղրոյ:

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ

Թէ զի՞արդ Օսմանցին եկն եւ եմուտ ի Ղափան. եւ թէ զո՞րքան մարտս պատերազմաց ետուն ընդ մոսա Դաւիթ եւ քաջ զօրականք նորա. եւ թէ զո՞րքան մեծամեծ յաղթութիւն արարին ի մոսա:

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ (Պատում Ստեփան Շահումեանի)

ԹԷ ՈՐՊԷՍ Ի ՎՏԱՐԻԼ ԹԱԳԱԽՈՐՈՒԹԵԱՆՆ ԴԱՐՍԻՑ ԶԱՅՔՆ ԽԱՓԱՆՈՒ Ի ԿՈՒՒ ԵԼԻՆ

Ջկնի խմբելոյն Աղուանից ի վերայ Պարսից շահ Յուսէփինն եւ սատակելոյ զնա, եւ զաթոռ թագաւորութեանն յափշտակելոյ, որ եղել 1170 թուականին Յայոց [=1721], ի ժամանակի յորժամ Լակզի թաթարքն ի յերկիրն Պարսից ի կողմանս Յայոց եւ Աղուանից արշաւեցին եւ զգիւղորէսն Գանջու եւ Շամախու ասպատակեալ յաւար առին, որք եւ զվազուեցին ի Մասուրէկեան տոհմէ՝ զիշխանն Շամախու սպանին, եւ զամենայն զօրաւոր դիմակեացսն սատակեցին, եւ զժողովուրդս երկրին եւ զկանայս եւ զմանկունս գերի վարեցին: Չորոց մի ըստ միոջէ այժմ յայսմիկ վայրի չունիմք պատմել: Եւ կամ թէ զիա՛րդ զայսչափ չարիս տեսեալ Յայոց Դուզախ գաւառի, ընդդէմ ելին նոցա ի բաց վանել, զունդ կազմեցին, զգէն զգեցան, պատրաստեցան ի պատերազմ, ճակատեցան առ Թարթար գետովն՝ ընդդէմ ամենայն յարձակելոցն յասպատակութիւն երկրին իւրեանց. այսինքն՝ թէ՛ Լէկզի թաթարին եւ թէ՛ Պարսից: Չայսոսիկ զամենեսեան յայսմ վայրի ոչ ունիմք գրել. այլ միայն զխմբելոյն Յայոց յեօթնաբերդ գաւառին խափանու եղելոց ձեռն արկանեմք պատմել:

Յամին 1171 հայկազեանս թուականի [=1722], յորժամ լուան բնակիչք եօթնաբերդեան գաւառին խափանու զասպատակն եւ զաւերունն Գանջու եւ Շամախու, Յայք եւ Պարսիկ առ հասարակ խռովեցան եւ զահի հարեալ սասանեալ տազնապէին, եւ իբրեւ ամիսս երկուս եւ երիս առ միմեանս երթելեկս առնել ի միմեանց կասկածէին: Քանզի զանձինս իւրեանց առ հասարակ ի խնամոց ընդհանրական ընտանի խնամակալութեան բոլորովիմք լքեալս եւ լուծեալս տեսանէին, եւ վասն այսորիկ քաղաք ի քաղաքէ, ազգ յազգէ եւ իշխան յիշխանէ զկասկածանս թշնամութեան կրեալ տազնապէին, որպէս եւ գրեալ է՝ թէ «Յաւուրսն յայնոսիկ ոչ գոյր թագաւոր Իսրայելի, եւ այր իւրաքանչիւր զհաճոյս աչաց իւրոց առնէր»: Սոյնպիսի աղէտս չարեաց եւ սոքա կրէին:

Ի սոյն աւուրս դառնութեան սասանութեան, Ստեփանոս անուամբ ոմն ի կողմանցն Կալերու վանքեցի, ի Յայոց ազգէ, խորհուրդ ի մտի դնէր անցանել ի Սիւնեաց գաւառն եւ զնալ հասանիլ յաշխարհն Վրաց ի Մցխիթ քաղաք, առ Շահնաւուզ իշխանն Վրաց, եւ խնդրել ի նմանէ զայր մի տալ խափանու ի զօրագլուխ, եւ հրաման տալ նմա զօրաժողով լինելոյ, եւ զերկիրն ի թշնամեաց պահպանելոյ. զի զայս ոչ ոք ի սոսկականացն իւրովի առնել համարձակէր. եւ եթէ առնիցէր ոք, իբրեւ աստամբեալ ի տէրութենէ՝ ի բաց մերժիւր ի ժողովրդենն: Այլ իշխանն Վրաց մեծ էր, եւ զայսպիսի զօրագլուխ յայնմ գաւառի կացուցանել նմա անկ էր: Իսկ արդ՝ թէ որով մարթասցի զհայցուածն իւր առաջի իշխանին արժանաւոր ցուցանել, խորհեցաւ սուտ գիրս յանուն յիսուն արանց տանուտերանց խափանու յօրինել եւ ըստ նմանութեան իւրաքանչիւր կնքոց նոցա զկնիքսն քանդակել, եւ զայն գիրն նոքօք կնքեալ հաստատել: Եւ զօրութիւն բանից հայցուածոց հրովարտակին այսպիսի ինչ էր. Տո՛ւր մեզ զայր մի՝ լինիլ զօրագլուխ, որպէս զի քոյին հրամանաւ լիցի մեզ այս օրինաւոր, եւ մեք զզօրսն հոգամք պատրաստել, եւ նոքօք զգաւառն մեր ի թշնամեաց աներկեւան առնել: Ել զնաց Ստեփանոս եւ եհաս ի Մցխիթ քաղաք, յանդիման եղել իշխանին Վրաց, եւ գոյժ տուեալ նմա յաղագս նախայիշատակեալ քաղաքացն՝ պատմեաց նմա զամենայն վտանգս եւ զխռովութիւնս, եւ զահն եւ զերկիւղ

ժողովրդեանն Խափանու, եւ մատոյց նմա զիրովարտակն զոր արարեալ էր յանուն տանուտերանցն: Յաճոյ թուեցաւ իշխանին հայցուածն իւր, զոր յանուն նոցա հայցէր:

Եւ ետ զԴաւութ Պէկն, որ ի յազգէն Յայոց, երկու հազար արամբ, եւ զիշխանութիւն ետ նմա զգօրս գումարել եւ պահել զերկիրն Խափանու:

Եւ ել նա յերեսաց իշխանին Վրաց եւ գնաց ժողովեաց իւր զօրս երկու հազար սպառազինաց եւ զքսան հարիւրապետս (որոց անուանքն են այսորիկ. Ավթանդել, Կեօրկի, Կեօրկի փոքր կոչեցեալ, Ծատուր, Ղարակեօզ, Թաթոս, Եղիազար, Յարութիւն, Եւայլն, եւ Ստեփանոս ընդ նոսա), եւ եկն եմուտ նոքօք ի գաւառն Սիւնեաց: Ազդ եղեւ գաւառապետին Նախիջեւանու՝ եթէ Դաւութ Պէկն երթայ ի Խափան, զօրաժողով լինիլ անդ: Ել նա երկոտասան հազարաւ ի վերայ Դաւութ Պէկին: Իսկ նա իբրեւ լուաւ զայս, հրաման ետ զօրս ժողովել ի տանէն Սիսանայ, եւ ժողովեալ խմբեցին զչորս հազարս արանց, եւ զառաջին երկու հազարսն յաւելեալ ի նոսա՝ եղեն վեց հազար վառեալք ի պատերազմ, եւ նոքօք հանդերձ ճակատեցաւ ի վերայ Նախիջեւանու գետոյն՝ ընդդէմ Խանին: Արդ՝ իբրեւ բախեցան ընդ միմեանս, զօրքն Խանին ի փախուստ դարձան, եւ սոքա զկնի նոցա պնդեալ փախստեայս տանէին ի 18 ժամէ աւուրն մինչեւ ց21 ժամն վանեցին: Եւ ի 22 ժամուն փախստեայքն ամենեքեան ի միասին հաւաքեցան ի կրունկս ընդդէմ Յայոցն դարձան: Իսկ Յայքն փախստեայք եղեն ի նոցանէ մինչեւ ի գետափն. 2200 մարդ գետակուր եղեն. իսկ Դաւութ Պէկն, Ավթանդէլն, եւ երկոքեան Կօրկիքն ամրացան ի վէմ մի յափն գետոյն, եւ անտի մինչեւ ց2 ժամ գիշերոյն հասին ի Սիսան, եւ ամենայն զերծեալքն ի փախստէից ժողովեցան ի վերայ Դաւութ Պէկին: Եւ անտի եկին յերկիրն Տաթեւ, եւ զգօրսն ժողովեալ առ ինքն՝ նստաւ ի Վանս:

Եւ իբրեւ լուան բնակիչքն Չաւնդրու զգալն Դաւիթ Պէկին՝ դիմեցին առ նա, եւ զառաջինն դիմեաց Թորոսն, որ բնակէր ի Խորձոր, զալ եւ առնուլ ի նմանէ զիշխանութիւն զօրապետութեան. եւ գնացեալ ի Չաւնդուր՝ ժողովեաց զարսն տեղւոյն առ ինքն. մնաց անդ:

Յետ այսորիկ աւուրքն աւուրք գարնանային, եւ եկն հօտ մի ոչխարաց Սուլտանին, յորում էին 2000 ոչխար եւ 12 հովիւ, արածիլ ի յարտորայս նոցա. եւ զայս իբրեւ լուաւ Թորոս հարիւրապետն՝ վաղվաղակի առաքեաց զարս, եւ կոտորեցին զհովիւսն եւ առին զամենայն հօտն: Արդ՝ զայս իբրեւ լուաւ Պարկուշատու Փաթալի Սուլտանն եւ իւր եղբայրն Աղասի Սուլտանն, թէ Յայքն Չաւնդուրեան ապստամբեալ են ի Թուրքաց եւ կոտորեալք են զնոսա, գրեաց վաղվաղակի ի Լեւազ Մանաճիր օղլի Սափի Ղուլոյն այսպէս, թէ այս ինչ օր՝ երկոտասան հազարաւ ելանեն ես ի վերայ Յայոց, դու եւս առ ընդ քեզ զամենայն զօրս Տաճկաց որք են ի Կենաուզն, եւ դու այդի եւ ես աստի ելցուք ի վերայ Յայոց եւ ջնջեսցուք զնոսա ի միջոյ: Այլ Սափի Ղուլին ոչ էառ յանձն. եւ ել Փաթալի Խանն երկոտասան հազարաւ ի վերայ Չաւնդուրին. իսկ նոքա առաքեցին յառաջագոյն ի Կամնադրոյ ի յիշկերտոյ 150 սպառազէն, կալնուլ զկիրճս ճանապարհին, զի էր անտառախիտ յոյժ, եւ դարան մտին նոցա անդ: Արդ՝ զօրքն Թուրքաց իբրեւ հասին անդր, զօրքն Յայոց արձակեցին ի վերայ նոցա զհրացանս՝ մինչեւ ի դարձուցանել զնոսա ի կրունկս. եւ իբրեւ դարձան նոքա, սոքա պնդեցան զկնի եւ կոտորեցին ի նոցանէ չորս հազար այր, եւ մնացեալքն փախեան ի Պարկուշատ: Բայց հետեւեալ աւուրն, ել Լեւազ Սափի Ղուլին 300 սպառազէն

արամբ, եւ եկն նենգութեամբ ի յԱփկու վանքն, եւ գրեաց Իքաց իշխանացն՝ զի եւ նոքա եկեացեն, որպէս զի զՄանլեւ եւ զամենայն գիւղորայս Յայոց, որք են անդ, աւերեսցեն. եւ ոչ կամեցաւ Միրզասայիլն: Այլ զայս ամենայն իմացեալ արքն Մանլեու, առաքեցին արս ի Չավունդուրն եւ ասեն՝ թէ ել Սափի Ղուլին եւ զայս ինչ եւ զայս ինչ խորհեցաւ առնել:

Յայնժամ ել անտի թորոս Պէկն՝ հինգ հարիւր արամբ՝ ի գիշերի, եւ ի յառաւօտուն պահու յերեքտասաներորդ ժամու եհաս ի յԱփկիս. եւ զայն տեսեալ Սափի Ղուլոյն՝ փախեաւ ի նմանէ, եւ նա պնդեցաւ զկնի նոցա եւ եհար ի նոցանէ 80 այր. եւ ի ժամանակին յայնմիկ սոքա հարին կոտորեցին զերիս գիւղս թուրքաց եւ առին զամենայն ինչս նոցա եւ դարձան ի Մանլեւ: Արդ՝ իբրեւ լուր եղեւ բանս այս ի Քիս, ժողովեցան ամենայն արք տեղւոյն այնորիկ ի միասին եւ եկին արտաքս. եւ էջ առ նոսա թորոսն ի գլխոյ Մանլեւին, եւ հարեալ ի դիմի՝ կոտորեաց ի նոցանէ զբազունս, եւ այլքն փախեան ի Քիս. եւ նոքա զամենայն զկին եւ զորդիս իւրեանց հաւաքեալ էին ի վերայ բարձրագոյն ինչ զագաթան մերձ ի շէնն. հրամայեաց թորոս զօրացն ոչ պնդիլ զկնի նոցա, այլ երթալ հարկանել զքաղաքս նոցա, եւ առնուլ յաւարի զամենայն ստացուածս նոցա, եւ զտունս նոցա այրել. եւ իբրեւ կատարեցին՝ դարձան անդրէն ի Մանլեւ, եւ երեք օր հանգեան անդ: եւ կոչեալ առ ինքն զՊապ Կալերեցի՝ զորդին Սրապիոնի, կացոյց զնա կառավար ի վերայ երկրին Կենայուզոյ, եւ ինքն դարձաւ ի Չաւունդուրն: Իսկ Պապայ զնացեալ անդ՝ զօրաժողով եղեւ, եւ եկն ի Կալերս: Բայց վերոյ ասացեալ Սափի Ղուլին ի Լեւազու ձորն, որքան թուրքի գիւղորայք գոյին, առեալ փախեաւ ի յՈւրդուվար, եւ մնաց միայն չորս գիւղ թուրքաց. եւ զերիս գիւղսն՝ այսինքն Դամալի, Շրդի եւ Պիրենայ, ի յԱրձաւաքարէն, հրամանաւ Պապայ զօրապետին հաւաքեցին ի Կալերն, եւ զնոսա ի մեծէն մինչեւ ի փոքր կոտորեցին, եւ զբոլոր ինչս նոցա առին եւ մնաց մի միայն թաղ՝ յորում էր 60 տուն. նոքա աղաղակ բարձին առ սոսա՝ թէ մեք հնազանդիմք ձեզ. եւ խնայեցին ի նոսա:

Յետ այսորիկ իբրեւ երկու ամիս ի վերայ անցին, ել Սափի Ղուլին 500 արամբ ի յՈւրդուվարէն, եւ գիշերայն եկն ի Սայիպուն եւ եհար զերկուս գիւղս Յայոց, զարսն կոտորեաց եւ զկին եւ զորդիս նոցա վարեաց ի գերութիւն, եւ զինչս նոցա: Չայս իբրեւ լուաւ Դաւութ Պէկն, կոչեաց զմի ոմն ի հարիւրապետացն՝ որոյ անունն էր Մխիթար, եւ առաքեաց զնա եւ զօրս նորա ի վերայ նոյն մնացեալ 60 տանն թուրքաց. եւ նոքա եկեալ զամենեսեան զնոսա ի տունս իւրեանց իբրեւ զոչխար մորթեցին, եւ առին զինչս նոցա. եւ անտի զնացին ի յանապատն Յալի ձորոյ, եւ տեսին զի այն պարսպեալ էր եւ ամուրս կանգնեալ. հրամայեաց եւ Պապայ հազարապետին զնալ ի ձորն Լեւազու, զի որքան թուրք իցեն մնացեալ անդր՝ կոտորեսցեն, ել Պապ հազարապետն, 1500 այր ընդ նմա, եւ եկին ի Լեւազու ձորն եւ ոչ զոք գտին անդր ի թուրքաց, զի սակաւ ոմանք մնացեալ էին, եւ նոքա եւս փախուցեալ անկան ի յՈւրդուվարն: Իսկ Պապ քննեաց եւ եգիտ անդ զբազունս ինչս եւ զստացուածս, եւ առաքեաց զայնս ի Չուվարու եկեղեցին, եւ կացոյց անդ պահապանս, եւ ինքն խաղաց զնաց ի Վայրիվարու գիւղորայսն Յայոց եւ թէ՛ ի սոցանէ եւ թէ՛ ի Լեւազու զբազունս ինչս եհան. եւ ի նոսա եգիտ զերիս տունս թուրքացեալս, եւ կոտորեաց զնոսա, եւ էառ զինչս նոցա եւ առաքեաց զնոսա ի Չուվար, եւ այլ ոչ եւս մնաց թուրք ի Խափան: Բայց միայն ի կողմանս Փուխուրութա սարին ժողովեցան թուրքն ի Չեւու բերդն, որոց գլուխն էր Ասլամազ Պէկն: Չայս իբրեւ լուաւ Տաւութ Պէկն, գրեաց ի Յալուձորոյ առ թորոս հազարապետն եւ առ Պապ հազարապետն, զի եւ նոքա ելցեն

անտի զօրօք իւրեանց ի վերայ հենիցն թուրքաց, եւ ինքն եւս եհաս ի վերայ նոցա յայնմ կողմանէ. մարտ եղին ընդ նոսա, հարին սատակեցին զնոսա մինչեւ ց23 ժամ աւուրն, եւ ոչ մի ոք զերծաւ ի նոցանէ: Եւ անտի իբրեւ եկին ի Ղարաչիմէն, թորոս Պէկն ել ընդդէմ Տաւութ Պէկին, եւ ասէ. Ջքեզ ոչ խնդրեմ, այլ զերկիրն իմ ես պահպանեմ: Եւ անտի դարծաւ ի Չավունդուրն, Դաւութն գնաց ի բերդ իւր, եւ Պապ ի Կենայուզն:

Արդ յետ այսց բանիցս, թորոս ժողովեաց յիւր երկրէն վեց հազար զօրս՝ առ ի գնալ ի վերայ Ուրդուվարայ: Յայնժամ Սելիք Ֆռանկուլն ի Եռցիվանակու գրեաց առ թորոս նենգութեամբ այսպէս, թէ Փաթալու Սուլտանն լուեալ է թէ դու ելանելոց ես ի վերայ Ուրդուվարին, ինքն եւս զօրս կազմեալ է եւ պատրաստեալ, զի յորժամ դու ելանիցես այդի, նա մտեալ յերկիրն քոյ՝ աւերեսցէ: Ուստի յոյժ բարուք առնես, եթէ յառաջ եկեսցես ի վերայ Պարկուշաթայ, զի եւ ի մեր Պարկուշաթայ Յայոցն քեզ բազում օգնութիւնս առնենք: Իսկ նա հաւատաց, եւ ել միամտութեամբ եւ գնաց մինչեւ Եղայ հորթ, որ է սահմանս Պարկուշաթայ, ինքն եւ վեց հազար զօրք ընդ նմա: Եւ եկն Ֆրանկուլն եւ երկու հազար զօրք ընդ նմա, եւ եկաց ի մի կողմն զօրացն թորոսին: Ել եւ Փաթալու Սուլթանն, ինքն եւ եղբայրն իւր Աղասի Սուլթանն եւ տասներուքն հազար զօրք ընդ նմա, եւ եկաց դէմ յանդիման զօրացն թորոսին. սոքա մարտ եղին ընդ նոսա եւ հարին խորտակեցին զճակատն թուրքաց. եւ իբրեւ տանէին զնոսա փախստականս առաջի իւրեանց, Փռանկուլն զարս արծակեաց զկնի Սուլտանին եւ ասէ. Ջի՞նչ գործէք, զիա՞րդ փախչիք, դարձարուք ի կրունկս, զի ես ընդ ձեզ եմ. դուք ի յառաջոյ եւ մէք զկնի սոցա խորտակեսցուք զսոսա: Եւ արարին այնպէս. եւ կոտորեցին զզօրսն թորոսի, եւ զթորոս սպանին, եւ ի վեց հազարացն միայն հազար չորս հարիւր մարդ զերծաւ, եւ այլքն մեռան, եւ փախստականքն եկին ի Չավունդուրն:

Իսկ Փաթալու Սուլտանն կամեցաւ գալ մտանել ի Չավունդուր երկիրն, եւ աւերել զայն: Բայց Նուպար զօրապետն նստաւ յերկիրն թորոսի, եւ առաքեաց առ Պապ զօրապետն զարս եւ ասէ. Դու ինքնին գիտես զի ահա կորեաւ զօրքն մեր, եւ արդ յարուցեալ զայ ի վերայ մեր Փաթալու Սուլտան, մեզ յօգնութիւն հասիք: Եւ նա առաքեաց առ նոսա երկու հազար զօրս ի Չավունդուրն՝ յօգնութիւն Նուպարին: Իսկ Փաթալու Սուլտանն իբրեւ լուաւ թէ յօգնականս ետուն Նուպարին ի Կենաուզայ, դարձաւ յետս: Արդ ի զօրացն Պապայ որք եկին ի Չավունդուրն՝ երկու զօրապետք ապստամբեցան ի Պապայ, եւ եկեալ ի Լիչքին՝ զօրաժողով եղեն եւ կամեցան ունիլ զՊապ. եւ նա փախեաւ անտի, եւ ասեն՝ մէք կառավարենք զերկիրն. զայս իբրեւ լուաւ Տաւութ Պէկն՝ առաքեաց առ նոսա զԿօրկի զօրապետն 200ով եւ հաշտեցոյց զնոսա, եւ վերստին կացոյց զՊապ ի վերայ նոցա, եւ զվերոյ յիշեալ Լեւազու առեալ աւարսն բաժանեցին ի մէջ իւրեանց:

Արդ յետ այսորիկ իբրեւ մի կամ երկու ամիս ի վերայ անցին, եկն լուր առ Պապ ի յՈւրդուվարայ, թէ թուրքն վերստին զօրաժողով եղել առ ի գալ աւերել զԽափան: Յայնժամ խորհուրդ արարին ծերքն Կենաուզայ՝ զի մարդիքն գիւղօրէից բոլոր հաւաքիցեն ի երկու գիւղս, ի Կեսն վանք կոչեցեալ շինէն մինչեւ ի Կալեր, եւ ի կողմանցն Կալերու մինչեւ ի Սանլեւ եւ մինչեւ ցԱփքիս: Եւ իբրեւ ժողովեցին զամենեսեան զնոսա անդ, ի հետեւեալ աւուրն տեսին զի Սափի Դուլին եւ որդին Դազու Ուրդուվարեցոյ եւ որդին Շահիսլամին եւ ուրք հազար զօրք ընդ նոսա

անցեալս առ նոսա ի յԱլանկեզայ սարոյն եւ եկեալս ի վէմն Պուղայ: Արդ՝ իբրեւ լուա Պապ զանցանելն նոցա, եւ ընդ առաջ նոցա երկու հազարաւ, եւ ետես ընդ այն՝ զի զօրքն թշնամեաց բազումք են յոյժ, դարձաւ յետս. իսկ ժողովուրդք գիւղորէիցն որք հաւաքեալք էին ի վերոյ ասացեալ տեղոջ, անցնեքեան անցին ի սարոյն Խաչպուլու ի հողն Չավունդուրին, եւ այլազգիքն յառաջ խաղացեալ եկին մինչեւ ի Դաշա տուն եւ զբոլոր գիւղորայսն քանդեցին:

Իսկ Տաւուք Պէկն իբրեւ լուա այնպիսաբարն գալն այլազգեաց, եւ երկու հազար եւ ութ հարիւր արամբ, եւ էջ ի դաշտ անդր, եւ զայն լուեալ այլազգեացն՝ փախեան ի յՈւրդուվար: Այլ Տաւուք Պէկն իբրեւ լուա՝ թէ Պապ սակաւ ոմամբ է կացեալ, բարկացաւ յոյժ ի վերայ նորա եւ ասէ. Միթէ չիցէ՞ բաւական զի փախեաւ ի պատերազմէ, եւ արդ ոչ եւս կամի գալ առ իս: Եւ ել անտի Տաւուք Պէկն եւ եկն ի Կալերս, եւ կալեալ անդ զՊապ՝ տարաւ ընդ ինքեան, եւ անցեալ ընդ Խաչաօլու սարոյն՝ եկն յԻշկետ, եւ անդ զլխատեաց զնա, եւ զտուն նորա աւար էառ եւ երեք օր նստաւ յԻշկետ, եւ յետ երից աւուրց զնաց ի Գեմանցու դաշտն:

Եւ այլազգիքն իբրեւ լուան թէ Տաւուք Պէկն անցաւ ի Չավունդուրն, եւ Սափի Ղուլին եւ որդին Ղազու եւ որդին Շահիսլամին երկոտասան հազարաւ, եւ անցին յԱլանկեզայ սարոյն ի Կենեուզն եւ զբոլոր գիւղորայսն այրեցին. եւ լուր էիաս Տաւուք Պէկին վասն այսր ամենայնի ի Չավունդուրն, զի յաւուրսն յայնոսիկ բնակէր նա ի Ծավն. եւ ել չորս հազարաւ ի վերայ այլազգեացն, եւ եգիտ զնոսա ի Լիչքին որ է յայնկոյս Ղօզղօզ գետոյն: Իսկ թուրքն բնակեալ էր ի Լչկին. իբրեւ տեսին զնոսա՝ ելին արտաքս եւ եկին ի Գողթ, որ է գետափն... եւ ոչ ետուն անցանել զգետն. եւ սոքա աստի եւ նոքա անտի մարտ եղեալ կռուէին յառաւօտէ մինչեւ ի 24 ժամ աւուրն, մինչեւ ի գալն նոցա ի Ջիպանդ ի գլուխն դաշտուն: Եւ ի գիշերի Տաւուք Պէկն էանց ի Յալի ձորն: Եւ ի յառաւօտուն պահու, նոքա իբրեւ տեսին թէ Տաւուք Պէկն ոչ է անդ, եւ ոչ ուստեք էր նոցա այնուհետեւ երկիւղ, անցին ի Գուրամ, եւ եկին աւար հարկանելով զկողմանս Գուրամու՝ մինչեւ ի Մեղրայ: Արդ՝ մինչչեւ եկեալ էր նոցա ի Մեղրայ, մեղրացիքն վասն զի լուեալ էին զգալ նոցա ութուտասն հազարաւ, ժողովեցան արք քաղաքին յերիս թաղս: Իսկ զօր այլազգեացն դիմեաց զառաջինն մտանել ի փոքրիկ թաղն, եւ սոքա ի վեր առին զկամուրճն, կալան զանցս գետոյն զինուք եւ թուփանկովք, եւ նոքա լքան անցանել զգետն: Եւ յայնմ վայրի որք մնացին ի փոքրիկ թաղն՝ լուրս առաքեցին արանցն Գուրհամոյ...: Այլազգիքն դիմեցին ի մեր փոքր թաղն. ուստի մինչեւ ցերկու օր եթէ յօգնութիւն մեզ ոչ հասանիցիք՝ գերիմք ի նոցանէ: Ես Ստեփաննոս Վարթանէս Շահունբանէս ի գիշերայն ելեալ զնացի ի Չավունդուր առ զօրապետն Պայինտուր, եւ յայտ արարի նմա զամենայն նեղութիւնս եւ զանձկութիւնս Մեղրացոց, եւ նա առժամայն հրաման տայր վաղվաղակի գալ ժողովիլ առ նա ամենայն զօրականացն. եւ եկին խմբեցան 2000 քաջ սպառազէն ի Չավունդուր եւ ի Գուրհամայ, եւ ել նոքօք եւ զնաց բանակեցաւ այն գիշեր ի Մազրան աւանն, եւ Ստեփանն ընդ նմա. եւ մերձ յառաւօտուն պահու՝ ելին կազմեցան եւ անցին զնացին ի կողմանցն Ափկու, եւ հասին ի Մեղրի: Իսկ զօրքն թուրքաց ի բանակէ անտի իբրեւ զբազմութիւն զօրացն Յայոց տեսանէին՝ ոչ հաւատային թէ յօգնութիւն իցեն նոցա հասեալ յայլ ուստեքէ: Այլ ասէին թէ Մեղրացիքն կանանց իւրեանց զգեցուցեալք են զգեստ առնացի եւ զարդ պատերազմի. եւ տուեալ զբազում սուտ դրօշակս ի ձեռս նոցա, առ ի երկեցուցանել զմեզ:

Արդ մինչ չեւ էին հասեալ օգնականքն Հայոց ի Մեղրի, քաջ եւ արի սպառազէնքն Մեղրացւոց գործ քաջութեան ի նմին գիշերի գործեցին. զի անցեալ յայնկոյս գետոյն յեղակարծունն ժամու՝ ի մէջ բանակի թշնամեացն, յարծակեցան եւ զբազունս ի նոցանէ ի սուր սուսերի սատակեցին, մինչեւ եւ զորդին Շահ Իսլամին երկու հազարաւ ի փախուստ արկին ի յՈւրդուար քաղաք. այլ զի սակաւք էին ոչ կարացին ի սպառ ջնջել եւ անհետս առնել զնոսա անտի. դարձան անդրէն ի Մեղրի:

Իսկ օգնականքն Հայոց իբրեւ գային ի մեծ թաղն Մեղրու հասանէին, Մեղրացիքն վաղվաղակի նոցա զկերակուր պատրաստէին: Յայնժամ արգելու զնոսա Պայինտուրն, որ էր իշխան եւ զօրագլուխ ամենայն զօրուն եկելոյ ընդ նմա, եւ ասէ. քաւ լիցի մեզ ուտել, մինչ չեւ իցենք վանեալք ողորմութեամբն Աստուծոյ զթշնամիսն մեր: Զի խորհուրդ եւ ջան էր նորա գործ պատերազմի փութով վճարել. վասն զի միով աւուրք յառաջ քան գայն, այլազգիքն գրեալք էին յայնկոյս գետոյն Երասխայ զօրականացն Թուրքաց՝ գալ օգնութիւն հասանել նոցա. եւ նոքա ի պատրաստի էին բազում զնդաւ գալ հասանիլ ի թիկունս նոցա: Ուստի վաղվաղակի հանդէս առնէր ամենայն զօրուն եկելոյ ընդ նմա եւ որք ի յամրի անդ էին, եւ կարգէր կազմէր, եւ զնոսա յերիս գունդս բաժանէր, առ յիւրաքանչիւր գունդ 860 սպառազէն վառեալ: Ապա ի վեշտասաներորդ ժամու աւուրն՝ մի գունդն խրախոյս բարձեալ մղիլ սկսաւ ի մէջ զօրացն Թուրքաց, յաջ եւ ահեակ կոտորելով. եւ այլ երկու գունդքն յաջմէ եւ ահեկէ զօրաց թշնամեաց՝ ձայն տուեալ զաղաղակ բարձին, ի վերայ յարծակեցան, եւ ի 16 ժամէ աւուրն մինչեւ ց23 ժամն ի մէջ առին զբազմութիւն զօրացն անօրինաց, եւ հարին կոտորեցին ի նոցանէ աւելի քան զնետասան հազար այր. ի սոցանէն անկան յերեւելի անձանց Լէվազեցի Մուրուն Քալանթարն եւ այլք բազումք, եւ մնացեալքն մազապուրծ անկան ի յՈրդովար քաղաք: Եւ ձերբակալ արարին զՈւրդուարեցի Հաճի Շափին, որ էր այր երեւելի ի մէջ ամենեցուն նոցա, եւ առին զամենայն զկահ զկարասի բանակի նոցա, զգէն զսուր եւ զամենայն գործիս պատերազմին, եւ զամենայն զառ եւ զաւար նոցա: Եւ եղև ուրախութիւն մեծ ամենայն բնակչացն Խափանու:

Իսկ զՀաճի Շափին՝ զոր ըմբռնեցին, կամէր Պայինտուրն զօրագլուխն ածել զնա առ Դաւիթ. բայց իշխանք Մեղրացեայ աղաչեցին զնա թողուլ զՀաճին անդ առ նոսա. եւ նա շնորհեաց նոցա: Եւ եղին զնա ի պահեստի ի տան տեառն Ներսիսի: Եւ զօրականքն ամենեքեան զնացին իւրաքանչիւրքն ի տունս իւրեանց, եւ շինականքն Գուրհամայ դարձան զնացին եւ բնակեցան իւրաքանչիւր ի տունս իւրեանց, որք վասն ահի հենիցն անցեալք էին յերկիրն Չավնդուր, որպէս ի վերոյ ասացաք:

Յետ այսորիկ իբրեւ մի ամ ի վերայ անցանէր, եղբայրն Երվանու Խանին բազում զօրօք կուտէր առ ի զնալ յօգնութիւն եղբօրն իւրոյ, որ պաշարեցեալ էր ի յերեւան քաղաքի ի զօրացն Օսմանցւոց. արդ՝ սա իբրեւ բազում զօրօք ի յՈւրդովար քաղաք գայր հասանէր, ամենայն մահմետականքն քաղաքին յառաջ մատուցեալ բողոք բարձին զհայոցն Մեղրեայ, եւ ասեն. Դատ արա ընդ մեզ եւ ընդ նոսա, զի նոքա կոտորեցին կորուսին զամենայն այր քաղաքիս: Եւ նա առաքեաց զճառայսն իւր ի Մեղրի՝ կոչել առ ինքն զմանս ի գլխաւոր իշխանացն, առ ի գիտել զպատճառն այնպիսոյ աղմկին. իսկ իշխանքն Մեղրեայ իբրեւ գայն լսէին, տազնապէին վարանէին ի միտս իւրեանց: Ի միասին գային ժողովէին խորհուրդ խորհէին եւ ասէին. զի՞նչ արասցուք, զի թէ երթայցենք՝ մեծ վտանգ է մեզ, եւ թէ ոչ երթայցենք՝ վիշտ

վտանգի է մեզ եւ ժողովրդեանս. վերջապէս վասն հասարակի օգտի հաճեցան ոմանք ի ծերոցն զվտանգ մահու յանձն առնուլ, եւ երթալ առ Խանն: Եւ իբր մտին սոքա ընդ ծառայսն Խանին ի յՈւրդովար, քաղաքացիքն առ հասարակ դիմեցին ի վերայ նոցա՝ սպանանել զնոսա. բայց ծառայքն Խանին ոչ ետուն թոյլ, մինչեւ ածին կացուցին զնոսա առաջի Խանին, եւ քաղաքացիքն զհետ նոցա երթային մինչեւ ի դուռն Խանին. եւ իբրեւ յանդիման եղեն նմա, սկսան քաղաքացիքն աղաղակել վերստին եւ ասեն. Դատ արա ընդ մեզ եւ ընդ Մեղրացիսն, զի կորուսին սպառեցին զմեզ: Եւ ի հարցանելն Խանին զՄեղրացիսն, պատասխանի առնէին նմա՝ թէ մեք զոչ ոք ի դոցանէ ի զուր տարապարտուց սպանաք, եւ ոչ ումեք մեղաք, այլ դոքա բազում զօրս կուտեցին եւ զբազում գիւղորէս մեր կոտորեցին կործանեցին եւ ի գերի վարեցին. ապա ի զուր տարապարտուց եկին պաշարեցին զմեզ եւ կամեցան բնաջինջ առնել զմեզ, եւ մեք առ ի պաշտպանել զմեզ՝ ընդդէմ դարձաք դոցա եւ ի բաց վանեցաք. եւ արդ՝ հարց ցրոսա թէ զի՞նչ մեղաք, զո՞ սպանաք, ու՞մ ընդդէմ դարձաք արքունեաց, զի դոքա եկին պաշարեցին զմեզ եւ կամեցան ջնջել զմեզ: Յայնժամ ասէ Խանն ցՈւրդովարեցիսն. Ո՞վ հրամայեաց ձեզ ելանել ի վերայ նոցա առ ի կողոպտել եւ կորուսանել զնոսա: Եւ նոքա ասիիբերան եղեն եւ ոչ կարացին տալ առ այն պատասխանի: Ապա ասէ ցնոսա Խանն. Ո՞վ եղեւ ձեզ առիթ եւ առաջնորդ ելանելոյ ի վերայ նոցա: Եւ նոքա ասեն Սափի Դուլին Լվազեցի՝ որդին Մանիչարի, եւ որդին Դազու Ուրդովարեցի, եւ որդին Շահ Իսլամին: Եւ կալեալ Խանին զՍափի Դուլին, խրատեաց զնա խստագոյն զանիւք, եւ էառ ի նոցանէ զտուգան, եւ զՄեղրացիսն արծակեաց խաղաղութեամբ ի տեղիս իւրեանց, եւ ինքն չուեաց զնաց անտի:

Ապա այնուհետեւ սկսան Ուրդովարեցիքն առնել զհաշտութիւն ընդ Մեղրեցիսն եւ խնդրեցին արծակել նոցա զՅաճի Շափին, եւ նոքա եւս խնդրեցին ի նոցանէ արծակել զգերիսն, զորս ի գիւղորէին ըմբռնեցին, եւ յանձն առին արծակել զնոսա: Յայնժամ գրեցին Մեղրացիքն առ զօրագլուխսն Ազուլեցուց, որպէս զի ընկալցին ի յՈւրդովարեցուցն զեօթանասուն անձիս Յայոց գերեցեալս ի նոցանէ, եւ ազդ արասցեն ինքեանց թէ ընկալան զնոսա, որպէս զի եւ ինքեանք արծակեսցեն զՅաճի Շափին, եւ արարին այնպէս. եւ սոքա արծակեցին զՇափին, եւ եղեւ այնուհետեւ խաղաղութիւն ի մէջ նոցա:

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ (Պատում Տէր Աւետիք քահանայի)

Ա.- Արդ՝ եկեալ Դաւիթ Պէկն ի Խափան 412 արամբ բանակեցաւ ի տեղին որ կոչի Իջդէփէ, եւ անդ մարտեաւ զառաջինն ընդ Ղարաչօռլու կոչեցեալ Թուրքաց, եւ յաղթեաց նոցա: Եւ ապա եկեալ բնակեցաւ ի յամուրն որ կոչի Շնիեր, եւ կոչեաց առ ինքն զառաջնորդն Տաթելու՝ զԿիրակոս վարդապետն, եւ զԳաբրիէլ վարդապետն, եւ ժողովեաց ի վերայ իւր զարսն տեղւոյն, եւ ասէ՝ թէ եկեալ են աստ առ ի բառնալ զԹուրքն ի միջոյ. եւ զնացեալ եհար զգիւղորէսն Թուրքաց, եւ բերեալ զինչս եւ զստացուած նոցա՝ եկեր:

Բ.- Եւ զայն տեսեալ երեսուններկու ճիւղանշիրն կոչեցեալ ցեղն Թուրքաց, եկին միաբան ի միասին ի Շնհեր՝ ի վերայ Դաւիթ Պէկին: Իսկ նորա եւս ժողովեալ առ ինքն զարսն Շնհերու, եւ ընդ առաջ նոցա ի յիջդէփէ, եւ անտի ետես զգօրս թշնամեացն իբրեւ զվեշտասան հազարս, եւ ընդ ինքեան առեալ զարս սպառազէնս 400, յուսացեալ յԱստուած՝ գոչեցին առ նա, եւ հարեալ ի դիմի նոցա յաւուրս երիս՝ խորտակեցին զնոսա, եւ առին զամենայն ինչ նոցա, զգէն եւ զերիվարս նոցա: Յետ այսորիկ առաքեաց նա զՄխիթար զօրապետն իւր ի շէնսն որ կոչիւր Քուրդլար. եւ եկեալ նորա եհար կոտորեաց զամենայն բնակիչս նորա զայլազգիս, եւ էառ զամենայն ինչս նոցա եւ դարձաւ:

Գ.- Ընդ այնու ժամանակաւ էր ոմն Սելիք Տաթեւու ուրացող, որ յառաջն կոչիւր Դաւիթ, յետոյ ուրացեալ զՔրիստոս հանդերձ տամբն իւրով՝ կոչեցաւ Պաղեր, եւ որդիք նորա ամենեքեան եղեն Շահ Ղուլի: Սա ժողովեալ զարսն Տաթեւու առ ինքն եւ կանգնեալ անդ ամուրս, խորհէր տալ պատերազմ ընդ Դաւիթ Պէկին: Իսկ նորա լուեալ զայն ամենայն, եւ վաղվաղակի ի վերայ նորա ի պատերազմ, եւ պաշարեալ զամուրս նորա՝ յետ երկուց աւուրց էառ զայն, եւ կալեալ զնա էած ի Շնհեր, եւ զամենայն ստացուածս նորա: Եւ հրամայեաց նմա զաւուրս երկոտասան, ի մէջ եկեղեցւոյն, յանդիման ամենեցուն, ասել այսպէս բարձր ձայնիւ թէ՛ Լոյսն Լուսաւորչի հաւատոյն, վայ՛ ուրացողին. եւ ասպա եհատ զգլուխ նորա: Եւ ինքն եկեալ նստաւ ի Տաթեւ:

Դ.- Արդ՝ զայս ամենայն իմացեալ ամենեքեան որք բնակեալք էին ի Չաւնդուրն, զառաջինն եկն առ նա Թորոս զօրապետն, եւ ընդ նմա հնգետասան այր: Եւ ետ նմա զհշխանութիւն զօրապետութեան եւ առաքեաց զնա, եւ ընդ նմա զՊայնտուր սպարապետն ի Չաւնդուր: Յետ այնորիկ դիմեցին առ նա զօրօք իւրեանց որդիքն Սաղայ Սելիքին Ջուղայու, որ եւ կոչի հին Ջուղայ՝ ի Գողթան գաւառի, եւ որդիքն Տիլէնչի մականուանելոյն, եւ սոքա ամենեքեան գային խառնէին եւ յաւելանային ընդ զօրսն Դաւիթ Պէկին, իբր երկուս հազարս արանց զօրաւորաց: Գրեաց Դաւիթ պէկն նաեւ առ Սելիք Փարսադան եւ առ փեսայ նորա տէր Աւետիսն՝ գալ ի յօգնութիւն ինքեան: Վասն զի զայն ամենայն լուեալ եւ տեսեալ Պարսիցն, որք շուրջ էին զնոքօք կուսակալք նաեւ կուսակալն Խափանու, Խանն Պարկուշատու՝ որ կոչի Բաթալի Խան, եւ Խանն Ղարադուզ երկրին. սոքա ամենեքեան եկեալ ի միասին, եւ ին ի վերայ Չաւնդուր գաւառին՝ ութ եւ տասն հազարաւ, յաւուր քառասնորդաց պահոց՝ ի տօնի սրբոյ Լուսաւորչին:

Ե.- Իսկ Յայոցն յուսալով յողորմութիւնն Աստուծոյ ի գիշերի յարութեանն Քրիստոսի դիմեալ ի վերայ բանակի նոցա՝ հարին կոտորեցին զնոսա, եւ առին զբանակն, եւ զայլսն փախստականս արարին: Յետ այսորիկ եկին մելիք Փարսադան, եւ տէր Աւետն ի յողջոյն Դաւիթ Պէկին: Իսկ նորա բարկացեալ ի վերայ նոցա, եւ ասէր՝ ընդէ՞ր ոչ ելիք յօգնութիւն մեզ, եւ հրամայեաց տանիլ զնոսա ի Շնհեր, եւ անդ արկանել զնոսա ի բանտ, եւ էին նոքա զաւուրս հնգետասան ի բանտի անդ:

Զ.- Եւ դէպ եղեւ յաւուրսն յայնոսիկ, Յօհաննէս (պետն Գուգարացւոց) գալ ի կողմանս յայնոսիկ՝ յիսուն եւ վեց հազար հայագունդ զօրօք, պաշարել զանմատչելի բերդն Որոտնայ. եւ ի չկարել առնուլ զայն ի Թուրքաց, գայ ի Շնհեր եւ գտանէ անդ զտէր Աւետն եւ զաներ նորա ի կալանս. ազատէ զնոսա եւ առաքէ Դաւիթ Պէկին ի Յալիձոր: Եւ ինքն եկեալ ի Տաթեւ՝ առնու զգանձն Դաւիթ Պէկին եւ դառնայ ի տեղի իւր: Իսկ

Դաւիթ Պէկին ընկալեալ զՄելիք Փարսադան՝ կացոյց զնա յիւրում կարգի զօրապետ ի վերայ երկու հարիւր վաթսուն եւ վեց զօրաց: Եւ զտէր Աւետն ի վերայ չորեքհարիւր քառասնից: Եւ զնոսա եւ զամենայն զօրս իւր կուտեալ՝ ել զնաց նա ի Ղարաջիմէն եւ բանակեցաւ անդ, եւ անտի հրեշտակս արձակեաց ի Չաւնդուր, ի Մեղրի եւ ի Կենաուզ, գալ ժողովիլ առ նա, եւ եկին հասին զօրապետքն յամենայն կողմանց:

Է.- Բայց թորոս սպարապետն ընդդէմ եկաց նմա ի կռիւս. եւ միջնորդ մտեալ ի մէջ երկուցն՝ հաշտեցուցին զնոսա: Եւ ժողովեալ զնոսա անտի՝ ել զնաց նա ի վերայ Ասլամազ Դուլին, եւ մատուցեալ պաշարեաց զամուրս նորա, եւ դժուարացաւ առնուլ զնա, զի էր բարձրաբերձ եւ անառիկ յոյժ: Եւ յետ երկուց աւուրց բախելոյն զայն, դիմեալ ի վերայ Մխիթար սպարապետն եւ տէր Աւետիսն, մօտեցան ի պարիսպ անդ: Իսկ նոքա քարաձիգ եղեալ ի վերուստ անտի մերժեցին զՄխիթարն. բայց տէր Աւետիսն խաբանօք ելեալ ի բերդն՝ կալաւ զոստիկանն. եւ յայսմիկ նուագի ի չորս կողմանց զեղանիլ սկսան զօրքն Յայոց, եւ հարին կոտորեցին զզօրս ամրոցին, եւ ի նմին աւուր մեռան ի թուրքաց չորս հազար. իսկ ի Յայոց՝ սակաւ ոմանք: Եւ անտի զնաց ի Սիսան գաւառ, եւ անդ կալեալ կոտորեաց զիշխանս թուրքաց: Եւ եկեալ պաշարեաց զմեծագոյն եւ զանառիկ բերդն Որոտնու, եւ էառ զայն յետ չորից աւուրց, ի տօնի Ծաղկազարդին:

Ը.- Եւ եղև յետ այնորիկ առաքել զբազմութիւն զօրաց իւրոց ի վերայ Պարկուշատու, եւ ինքն մնաց սակաւուք ի Սիսան գաւառի: Եւ ել ի վերայ նորա Խանն Նախիջեւանու չորեքտասան հազարաւ ի պատերազմ, եւ անկան ի նմին պատերազմի ի Յայոցն իննհարիւր այր: Եւ անտի եկն Դաւիթ Պէկն ի Յալիձոր, եւ ժողովեալ զարսն տեղոյն՝ զնաց ի Շիշկետ, եւ անդ ի չարախօսելն զՊապայ զօրա պետին՝ եհատ զգլուխ նորա: Եւ անտի զնաց ի Չաւնդուր, անդ եւս զօրաժողով լեալ, եւ առեալ ընդ իւր զզօրսն՝ զնաց ի վերայ թուրքին, եւ հարին կոտորեցին Շահայպակլու գիւղորէսն, եւ զինչս նոցա առեալ՝ եկին ի դաշտն Կումանու:

Թ.- Եւ այր եկն առ նա, եւ ասէ. Ահա թուրքն Խափանու, Ուրդուարու, Թավրիզու եւ Ղարատաղու քսան եւ ութն հազարաւ դիմեալ գան կամ ի Մեղրի եւ կամ ի Կենաուզն: Իսկ նորա լուեալ զայն՝ վաղվաղակի ժողովեաց զամենայն զօրս իւր եւ եկեալ բանակեցաւ ի Կալէր. եւ ընդ այգն ընդ առաւօտն եհաս ի Լճկին, եւ սկսաւ պատերազմն. եւ իբր էանց օրն՝ թողեալ անդ զթուրքն՝ եկն ի Փուխուրութայ սարն, եւ անտի ի Յալիձոր: Յայնժամ սկսաւ թուրքն հարկանել զգիւղորայսն, կոտորել եւ ի գերի վարել, մինչեւ ի գալ նորա, եւ պաշարել զՄեղրի. եւ յետ հինգ աւուր պաշարմանն՝ առին զփոքրիկ թաղն: Յայնժամ հրեշտակս արձակեցին ի Կալէր, զօրապետացն, գալ օգնութիւն հասանիլ ինքեանց: Եւ ել զնաց զիշերայն Ստեփաննոս Շահուն Ջատայն ի Չաւնդուր, եւ ժողովեալ անտի զամենայն զօրս տեղեացն՝ յառաւօտուն պահու հասին արանցն Մեղրու, եւ հարին կոտորեցին զամենայն զբանակն թուրքաց, եւ թափեցին ի նոցանէ զամենայն գերեալսն, եւ կալան զգլխաւորն նոցա. եւ առին զբոլոր բանակ եւ աւար բազում յոյժ: Ջայս մեծ բարութիւնս արար Ստեփաննոս Վարդանէս Շահումբանէս, որոյ զփոխարէնն հատուցէ նմա Աստուած: Ուստի եւ Դաւիթ Պէկն ըստ արժանեացն փառաւորեաց զնա, տալով նմա զերկիր եւ զիշխանութիւն երից Մելիքաց, որպէս զի նա միայն իշխեսցէ եւ դատեսցէ զնոսա:

Արդ՝ իբրեւ զայս ամենայն յաջողեաց նոցա Աստուած, կոչեալ Դաւթի զգօրագլուխսն իւր՝ առաքեաց զնոսա ի Ղազանկուլու սարն, ի վերայ թուրքմանաց. եւ զնացեալ անդ զիշերայն՝ անկան ի վերայ ամենայն բնակչաց երկրին, եւ կոտորեալք զնոսա՝ առին զամենայն ինչ նոցա, վեց հազար երեքհարիւր ոչխար, եւ չորս հազար հարիւր երեսուն զայլ անասունս նոցա: Եւ մինչդեռ զհետ մտանէին փախստէիցն՝ պատահեցաւ միայնակ Մխիթար հազարապետն առաջի թշնամեացն, առ որ քարածիզ լեալ՝ կալան. իսկ նա աղաղակել սկսաւ՝ թէ Թուրքն տանին զիս: Եւ իսկոյն աճապարեալ տէր Աւետին՝ թափեաց ի ձեռաց նոցա: Եւ առեալ զամենայն զառ եւ զաւար՝ դարձան ի Զալիճոր առ Դաւիթ, որոյ տեսեալ զայն ամենայն՝ ուրախ եղեւ յոյժ: Եւ յետ տասն աւուր՝ դարձեալ առաքեաց զգօրսն ի լերինս Կասպելու, ի վերայ Թուրքմանին, որք զնացեալ հարին եւ զնոսա անդ, եւ առին զինչս նոցա եւ զանասուն 900, եւ դարձան ի Զալիճոր: Եւ յետ վեց աւուր՝ առաքեաց զնոսա ի վերայ բնակչաց գաւառին Պարկուշատու: Բայց զի Մխիթար հազարապետն խռովեալ էր ընդ տեառն իւրոյ, իբրեւ զնացեալ զօրքն հարին զբնակիչս երկրին, եւ ել Բաթալի Խանն ընդդէմ նոցա, Մխիթարն փախեաւ: Իսկ Խանն կրճատեալ կոտորեաց ի սոցանէ 200 այր, եւ կալեալ զպարոն Ստեփանն ածին կապեալս ի Պարկուշատ քաղաք: Եւ զայն լուեալ Դաւթի՝ սրտմտեցաւ յոյժ ի վերայ Մխիթարայ, եւ հրամայեաց հատանել զգլուխն, այլ միջնորդեալ ոմանց՝ դարձուցին զվճիռ մահուանն: Իսկ պարոն Ստեփանն իբրեւ ածեալ եղեւ ի Պարկուշատ՝ գտաւ անդ ոմն բարեսէր թուրք, որ գթացեալ ի նա՝ փախոյց. եւ լուեալ զայն Դաւթի՝ ուրախ եղեւ եւ հրամայեաց երկու օր հանդիսութիւնս առնել: Նաեւ որդւոյ Մելիք Փարսադանին Պալի զօրապետին գլուխն հատեալ էին, բայց ոչ զբոլորն, այլ մինչեւ ցկեւ ուլանն, եւ նա այնպէս զգլուխն ի վերայ իւր կալնլով եկեալ եհաս ի տուն իւր զկնի չորից աւուրց: Եւ ոչ մեռաւ, այլ կենդանի է մինչեւ ցայսօր:

Յամի Տեառն 1724 եւ ի թուոյն Զայոց ՌՃՂԳ, Ահմէտ Սուլտանն Օսմանցոց, որ բռնակալեալ ունէր ի պարսկական ծոցոյ ովկիանու մինչեւ ցեզիպտոսս եւ ցԼուրիկէ եւ մինչ ցբոլոր ծովն Պոնտոսի, եւ զմեծ մասն Զայոց եւ զայլ բազում աշխարհս եւ զթագաւորութիւնս, իբրեւ լսէր զվտարումն Պարսից արքային ի յաթոռոյն, խորհեցաւ յինքն գրաւել զտէրութիւնն զայն: Ուստի հրաման ետ իշխանի զօրուն՝ զօրածողով լինել յամենայն աշխարհաց, եւ գալ հասանիլ ի վերայ Պարսից, եւ ունիլ զքաղաքս նոցա: Եւ նա ըստ հրամանի արքային ել ի վերայ Պարսից անթիւ անհամար զօրօք, ի կողմանս մեծին Զայոց, որ ի վիճակին Պարսից: Եւ ուր ուրեք հասանէին՝ սատակէին զամենայն դիմակացս իւրեանց, եւ դառնային բազում աւարաւ ամենայն զօրքն ամ ըստ ամէ, մինչեւ ի լնուլ զամենայն քաղաքս եւ զգիւղս իւրեանց ի բազմութենէ աւարաց եւ գերեաց՝ ի Զայոց եւ ի Պարսից: Բայց ո՞ կարէ պատմել զաղէտս մարց եւ տղայոց ի ձեռաց անօրէն գերչաց նոցա, եւ զնոցին հարց եւ եղբարց անողորմ կոտորած: Արդ սոքա իբրեւ այսպէս զօրացան ի կողմանս յայնոսիկ, եւ առեալ զմայրաքաղաքն Երեւան՝ ի սուր սուսերի մաշեցին զամենայն բնակիչսն:

Ժ.- Ապա յամի Տեառն 172(6) եւ ի թուոյն Զայոց ՌՃՂԵ) դիմեցին գալ հասանիլ յաշխարհն Սիւնեաց՝ որ այժմ կոչի Խափան. յայնժամ ամենայն բնակիչք աշխարհի զատան անջատան ի Դաւիթ Պէկէն, եւ եղեւ անձնատուրք Օսմանցոց, եւ մնաց միայն Դաւիթ տասնեւեօթն սպառազինօք ի Զալիճորոյ անապատն, եւ ընդ նմա երեք վարդապետք, երեքտասան քահանայք, զհետ զնացին նորա նաեւ տէր Աւետն եւ Մելիք Փարսադան:

ԺԱ.- Եւ ժամանակ ինչ կացեալ անդ, եւ յերեքտասաներորդ աւուր քառասնորդաց պահոց եկին հասին ի վերայ նորա Պէքիր Փաշայն եւ արապ Ալի Փաշայն, ընդ ինքեանց առեալ նաեւ զԲաթալի Խանն եւ զամենայն զԹուրքս եւ զՀայս Խափանու եւ Պարկուշատու, զՀայսն Չաւնդուրու եւ Մեղրու, զԹուրքսն Ղարաչօռլու, Փիսեանու, եւայլն, իբր վացուն հազարս սպառազինաց, եւ բանակեցան հանդէպ Հալիձորոյ: Իսկ որք ընդ Դաւթի էին հարիւր վաթսուն զպառազէն՝ եկին ի գետափն Հալու ձորոյ, եւ յիսուն մի ի նոցանէ ճակատեցան ընդդէմ բանակի նոցա. բայց յետ երկուց աւուրց՝ թուփանքաւորքն Հայոց անցին որք ընդ Օսմանցոցն էին, խրամատեալ զոսա դիմեալ մտին ի շէնն: Յայնժամ Դաւիթ եւ որք ընդ իւրքն էին՝ դիմեալք ամրացան ի յամուրն անապատին, եւ անտի մարտ եղեալ կռուէին աւուրս հինգ, եւ անկանէին ի կողմանցն հակառակաց յաւուրն երեք հարիւր կամ չորս հարիւր մարդ: Ի սոցանէ հազիւ մի որք: Եւ ի յաւուրն վեցերորդի, որք ի ներքս էին՝ կարգեցան կազմեցան պատրաստեցան եւ առեալ ընդ ինքեանս զԱջ սրբոյն Մինասայ՝ ելին արտաքս. իսկ որք ի ներքս մնացին եպիսկոպոսք, քահանայք եւ կուսանք ամենեքեան մտեալ յեկեղեցին՝ առ Աստուած գոչէին, եւ հնչեցուցանէին զզանգակսն. եւ ի յութերորդ ժամու աւուրն՝ սոքա յանկարծակի գազանաբար յարձակեցան ի վերայ ամենայն բանակի նոցա, յաջ եւ ահեակ կոտորելով դրոյնցին զբոլոր բանակն Թուրքաց, եւ սկսան փախուստ առնուլ ի սոցանէ, եւ զայն տեսեալ՝ ելին արտաքս նաեւ տէր Աւետիսն եւ Մխիթար զօրապետն, եւ զհետ մտեալ նոցա՝ հասանէին հարկանէին եւ ցրուէին զնոսա, մինչեւ ոչ մնալ երկու ի միասին. եւ յաւուր յայնմիկ տապաստ արկին ի նոցանէ երեք տասան հազար սպառազէն, եւ առին զբանակ նոցա, եւ հարիւր քառասուն եւ ութն դրոշակ, եւ մեռան ի սոցանէ յոյժ սակաւ ոմանք:

Ահա այսպիսի մեծամեծք են գործքն Աստուծոյ, ապրեցուցանել ի ձեռն սակաւուց՝ ի բազմութենէ բիւրաւոր հեծելոց, զի յաղթութիւն պատերազմի ի ձեռս Աստուծոյ է, եւ ուն կամի՝ նմա շնորհէ. արդ՝ եթէ անհաւատից եւ բարբարոսաց շնորհէ սակաւութ յաղթել բազմաց, ապա ո՛րչափ եւս բարեպաշտ քրիստոնէից, որք հաւատով դիմեն առ նա:

Արդ՝ իբրեւ ետես Դաւիթ թէ Աստուած օգնական է իւր, խնդրէր այնուհետեւ տալ պատերազմ ընդ Օսմանցոց, եւ առաքեաց առ Խանն Տուզալի Քեզում զՄխիթար հազարապետն եւ զտէր Աւետիսն՝ վաթսուն եւ վեց արամբ, եւ ասէ. Ե կ միաբանեալ տացուք պատերազմ ընդ Օսմանցոց: Եւ եկեալ գտին զԽանն ի շէնն Քուրդաշեան, եւ պատմեցին նմա զբանն. բայց նա երկեաւ առնել զայն. իսկ եղբայր նորա Խանն Լեքազում ջանայր հաւանեցուցանել, եւ մինչդեռ ընդ այս վիճէին, զօրքն Օսմանցոց եկեալ լցին զդաշտն Կեչեւանու: Եւ ասեն Մխիթարն եւ տէր Աւետն ցիտանն. Դիմեսցուք ի վերայ նոցա: Բայց նա երկեաւ, եւ ոչ կամեցաւ գալ. յայնժամ սոքա վաթսուն եւ վեց արամբն սակաւ ինչ պատահեալ նոցա՝ անցին գնացին, եւ զօրքն Օսմանցոց մտին ի Մեղրի, քսան եւ երկու հազար վառեալք: Եւ իբրեւ ընդ երեկս եղել՝ Մխիթարն եւ տէր Աւետն չորս արամբ եկին ի յայգեստանս Մեղրու եւ ժողովեցին զամենայն փախստեայսն Մեղրացոց անդէն. Խանն եւս առաքեաց յիսուն վառեալ, եւ զհարեանց զօրսն եւս եդին ի դարանի ի գլուխն Մեղրայ, եւ ինքեանք սակաւութ ի գիշերի մտին ի Մեղրի. եւ զօրացն պատուէր տուեալ էր նոցա, զի ընդ լուսանալն՝ դիմեսցեն ի քաղաք անդր, եւ իբրեւ առաւօտ եղել, իւրեանց զօրքն ոչ հասին, բայց Օսմանցոցն իմացեալ զայն ամենայն, հեծան պատրաստեցան, եւ սկսան մեկնիլ ի քաղաքէն. եւ Մխիթարն, տէր Աւետն, եւ որք ընդ նոսա՝ սկսան ի ներքս հարկանել զվիրաւորս ի յՕսմանցոց, եւ

հարին սատակեցին զհարկահանն: Եւ յայսմ վայրի որ ի ներքս, որ արտաքս ի դարանին, հասանէին հարկանէին զՏաճիկսն եւ վանէին: Բայց զի զօրքն Յայոց, որոց սպասէին, ոչ ժամանեցին, ասեն ցխանն. Ե՛կ ընդ մեզ, գնացեալ առցուք ի յՈւզունպատ զանցս նոցա: Ի յայն բան հասին զօրքն Օսմանցոց, եւ խանն փախեալ, եւ սոքա կալան զանցս Օսմանցոց, եւ նոքա նեղեալ ի յերասխն դիմեցին՝ անցանել, եւ սոցա ի վերայ հասեալ՝ զբազունս ի գետն հեղձին եւ զբազունս առ ետեղ սատակեցին: Եւ անտի դարձեալ զան ի Մեղրի, եւ գտանեն անդ զանհամար կառափս թուրքաց, եւ զանթիւ ինչս նոցա՝ ձիս, ջորիս, իբր չորս հարիւր տաղանդոյ ինչս: Ջբեռն հարկահանին բացին եւ գտին անդ երեսուն եւ երկու հազար թուրքս հարկաց: Եւ զԴաշդաց Նորվէլն սպանին վասն ուրանալոյն զՔրիստոս: Ապա յետ այսորիկ իբրեւ ժամանակ ինչ էանց, եկն եւ եհաս ասպատակիչ Փաշայն, եւ բանակեցաւ ի Բեղ գեղն, մի շաբաթ, եւ զոչ ինչ կարաց առնել: Եւ սոքա ի գիշերի միում հասին ի վերայ նոցա, հարին կոտորեցին եւ զՓաշայն փախստական արարին:

Յետ այսորիկ ութն հարիւր օսմանցի եկին ի Պարկուշատ, առ ի գնալ ի Տաթեւ: Ջայն լուեալ սոցա՝ գիշերայն գնացեալ բանակեցան ի լեառն, որ կոչի Օքուզեարաթ, եւ կալան զճանապարհս նոցա, եւ ի յառաւօտուն պահու, իբրեւ հասին անդ, պատահեալ նոցա՝ առին զամենայն ինչս նոցա եւ սպանին ի նոցանէ իբր երեսուն եւ վեց սպառազէն, եւ զեօթն այր եւս գերեալ բերին ի Յալիձոր: Ապա միւս այլ եւս զօր եկն Օսմանցոց, եւ բանակեցաւ ի գեղ մի թուրքաց, մերձ ի Մանլեւ, զնոսա եւս ի գիշերի ի վերայ հասեալ կոտորեցին, եւ միայն զերկուս ի նոցանէ կենդանի բերին ի Յալիձոր:

ԺԲ.- Արդ՝ իբրեւ ետես Դաւիթ Պէկն յամենայն ուրեք զթշնամիսն իւր առաջի իւր վանեալս, առաքեաց Շահ թամազին երկուս բեռինս զլիսովք սպանեցելոց: Իսկ նա եւս առաքեաց սմա մի նժոյգ ձի, մի խաչալամ եւ իւրաքանչիւր զօրապետացն մի մի վերարկու, եւ զիշխանութիւն հատանելոյ զդրամ: Գրեաց նաեւ զիրովարտակ եւ ասէ. Որքան խանք գոն ի կողմանսդ յայդոսիկ՝ զխաւորն լիցի Դաւիթ Պէկն, եւ գնացեալ ի բաց հանցէ զՕսմանցին յերկրէն իւրմէ: Յայնժամ եկեալ կալաւ զՄեղրի, եւ առեալ զզօրսն Մեղրու եւ Չաւնդրու՝ գնացեալ բանակեցաւ ի շէնն Կէչիվանու, եւ առաքեաց զզօրապետսն ի վերայ Ուրդովարու: Եւ սոքա գնացեալ հասին ի վերայ քաղաքին, ի ժամ գիշերոյ, եւ հարին ի նոցանէ իբր երեք հարիւր այր. եւ մնացեալքն փախեան եւ գնացին, բանակ առեալ բանակեցան արտաքոյ քաղաքին. եւ սոցա առեալ զաւարն եւ արկին սեղանս՝ զի կերիցեն եւ արբցեն: Յայնժամ վերահասեալ Դաւթի բարկացաւ ի վերայ նոցա եւ ասէ. Օսմանցին բանակ առեալ բանակի անդէն, եւ դուք նստեալ ուտէք եւ ըմպէք: Եւ նոցա թողեալ զուտելն՝ դիմեցին ի վերայ Օսմանցոցն: Իսկ նոքա զառաջինն իբրեւ տեսին, գիտացին թէ զօրն Պարսից է եւ յարձակեցան ի վերայ սոցա. եւ իբրեւ զփորձ առին եւ գիտացին թէ այն է զօրն Դաւիթ Պէկին, փախեան եւ եկին սոքա ի Դաշտուն, եւ արք տեղւոյն այնորիկ փախուցեալ անկան Ազուլէս քաղաք Յայոց: Իսկ տէր Աւետիսն եւ Մխիթար սպարապետն հարեալ եւ փախուցեալ զՕսմանցին, առին ի նոցանէ զբազում ջոկս ձիոց եւ ջորեաց: Եւ անտի եկին Մխիթարն եւ տէր Աւետիսն ի յԱզուլէս, իսկ արքն որք պահէին զմեծ դուռն քաղաքին, իբրեւ տեսին զնոսա՝ փախեան. եւ սոցա գնացեալ ի վաճառատեղն քաղաքին՝ գտին զհարկահանն Օսմանցոց փախուցեալ, եւ գնացեալ անտի բանակեցան ի վանս սրբոյն թովմայի առաքելոյ, եւ անտի տեսին արտաքս ամբոխ շփոթի. եւ ձի կալեալ երկու ոմանք ի նոցանէ եկին արտաքս, եւ գիտացին զի ոմն ի թուրքաց յափշտակեալ զոմն գերի վարէր, եւ պնդեցան զհետ նորա, եւ նորա թողեալ զգերեալն՝ փախեալ:

Արդ՝ սակաւ ինչ կացեալ անդ, տեսին զի Դաւիթ Պէկն եւս եմուտ յԱգուլէս, եւ եկին առ նա. եւ նա իւրաքանչիւրոցն զգեցոյց զմի մի պատմուճան. եւ վերստին դարձան բանակեցան ի սուրբն Թովմաս. իսկ արք քաղաքին եկեալ համբուրեցին ամենեքեան զձեռն Դաւիթ Պէկին՝ ըստ սովորութեան նոցա: Եւ իբրեւ եկն մելիք Մոսին՝ որ տիրէր ի վերայ քաղաքին, եւ յանդիման եղեւ նմա, ասէ Դաւիթ ցարս իւր. Յատէք զգլուխ դորա ի գիշերիս յայսմիկ, զի այր նենգաւոր է դա: Բայց մելիք Փարսադան արգել զայն, եւ ասէ՝ Ոչ է այնպիսի ոք սա: Եւ մնացեալ սոցա ի քաղաքի անդ զաւուրս տասն, եւ յայսմիկ միջոցի Օսմանցին երիցս դիմեաց ի վերայ Դաւթի, եւ երիցս խորտակեցաւ ի յանյաղթելի քաջ զօրաց սորա: Ապա յետ այսորիկ արքայն Պարսից Շահ Թամաս առաքեաց յօգնութիւն Դաւթի զերիս Խանս, եւ վերստին դիմեաց Օսմանցին եւ խորտակեցաւ ի սոցանէ: Սակայն իշխանքն Ագուլէսի ծածկապէս դաշնադիր էին ընդ Օսմանցոց, եւ սոքա ոչ գիտէին. եւ յետ երկուց աւուրց՝ եկին հասին բազմութիւն զօրացն Օսմանցոց ի դաշտն Մարադու, եւ բաժանեցան յերիս առաջս: Իսկ որք ընդ Դաւթի էին՝ նոքա եւս բաժանեցան յերիս առաջս, Խանքն Պարսից ի մի կողմն, տէր Աւետիսն եւ որք ընդ նմա էին՝ ի միւս կողմն, այսինքն՝ ի կողմն Երասխու, եւ մնացեալ զօրքն Յայոց ի մէջ երկուցն: Արդ իբրեւ խմբեցան ի պատերազմ, Խանքն Պարսից փախեան յերեսաց Օսմանցոց, բայց զօրքն Յայոց պինդ կացին հարին եւ վանեցին զՕսմանցին, եւ իբրեւ փախստականս արարին զնոսա, եւ ապա պնդեցան զկնի Խանիցն (մինչդեռ փախստեայ երթային նոքա ի Թավրէզ), հասին նոցա եւ դարձուցին զամենայն զօրս նոցա, եւ բերին ի յԱգուլէս. բայց երկու Խանքն փախեան: Իսկ սոցա հասեալ կալան զերկուս տիկնայս նոցա, հանդերձ քսան եւ երկու աղախնեօք եւ ծառայիւք նոցա, եւ առաքեցին զնոսա ի Յալիժոր: Արդ՝ յետ այսորիկ իբրեւ երկու աւուրք ի վերայ անցին, արքն Ագուլէսի եւ Մելիք Մոսին զդաւաճանութիւնս իւրեանց յայտ արարեալ՝ գրոհ տուին ի մէջ քաղաքին եւ արձակել սկսան ի վերայ զօրացն Դաւթի թօփս: Իսկ նոցա խնայեալ ի նոսա (վասն զի ամենայն քաղաքացիքն էին հայ, եւ ոչ որք այլազգի գոյր անդ), խուսափեցին ելին արտաքս քան զքաղաքն, եւ մինչդեռ ի ներքս սոքա պաշարեցեալ էին, ասէ Մելիք Փարսադան ցօրսն. Մի՛ ինչ արձակէք հրացանս, զի ահա քաղաքապետն ելանէ արտաքս: Եւ իբրեւ ել քաղաքապետն, այսինքն՝ Մելիք Մոսին արտաքս, սոքա հարեալ սպանին զնա թփով: Եւ անտի չուեցին զնացին ի գիւղ մի Թուրքաց, ուր էին հազար երեք հարիւր ոչխար սպանդանոցի Ագուլեցոց. զամենեսին զնոսին ածին ի Մեղրի: Եւ յետ երկուց աւուրց՝ զօրականքն Դաւթի վերստին եկին յԱգուլէս, եւ հարին որ ինչ էր արտաքոյ քաղաքին, եւ զնացին ի Մեղրի, եւ անտի անցին զնացին ի Յալիժոր, եւ բանակեցան անդ:

Արդ՝ իբրեւ եկին ի Յալիժոր, առաքեաց Դաւիթ Պէկն զտէր Աւետիսն առ զօրականսն, որք էին ի Չաւնդուր. իսկ նոքա մերժեցին զԴաւիթ եւ ոչ լուան նմա: Եւ նորա եկեալ ծանոյց Դաւթի զապստամբիւն նոցա ի նմանէ, եւ թէ ո՛րպէս կացուցեալք են ի վերայ ինքեանց զկառավարս Օսմանցոց: Յայնժամ հրամայեաց Դաւիթ չորեքտասան զօրագլխացն իւրոց երթալ կալնուլ եւ կապեալս ածել զնոսա առ ինքն: Եւ ելին կազմեցան պատրաստեցան, ձի հեծան եւ զնացեալ հարին եւ կալան զզօրականս եւ զՕսմանցի ոստիկան կառավարն նոցա, եւ ածին ի Յալիժոր առ Դաւիթ. եւ նոքա մատուցեալ առաջի նորա՝ երդմնի եղեն նմա թէ այսմիտէ քեզ հնազանդիմք յաւիտեան: Եւ նորա հաւատացեալ նոցա՝ զերկու զօրականս առ ինքն եթող, եւ զայլսն ետ ի ձեռս տէր Աւետին, զի ի ներքոյ իշխանութեան նորա լինիցին: Եւ նորա առեալ տարաւ զնոսա ի Չաւնդուրն եւ արձակեաց զնոսա ի տունս իւրեանց:

Եւ յետ այսորիկ իբրեւ չորք աւուրք ի վերայ անցին, ելին Բաթալի Խանն, եւ զօրքն Օսմանցոց, եւ հարին զերիս գիւղս Յայոց ի գիշերի, եւ կալեալ զերիս զօրապետս՝ ածին ի Պարկուշատ. եւ յետ երկուց աւուրց, իբրեւ լուաւ տէր Աւետիսն՝ ժողովեաց զգօրսն իւր, եւ գնացեալ ի գիշերի եհար զնոսա, եւ կալաւ զերկու թուրք զօրականսն, եւ զամենայն ինչս նոցա էած ի Չաւնդուր:

ԺԳ.- Եւ ի ժամանակի յայսմիկ մեռաւ Դաւիթ Պէկն խաղաղութեամբ ի տան իւրում, յամի Տեառն 17(28) եւ ի թուին Յայոց Ռճ(ՅԷ) ի յամսեանն...:

ԺԴ.- Արդ՝ իբրեւ վախճանեցաւ Դաւիթ Պէկն, զօրականքն ամենեքեան միաբանեալք կացուցին ի վերայ ինքեանց իշխան զՄխիթար զօրագլուխն: Բայց զկնի միոյ տարւոյ, վասն զի զօրականք միմիանցն ոչ հպատակեցան, ուստի Օսմանցին եկեալ էառ զքերդն Դաւթի, եւ գերի վարեցին զամենայն բնակիչսն նորա. իսկ Մխիթարն փախուցեալ ի նոցանէ՝ գնաց վերստին զօրս գումարեալ ի Յայոց եւ թուրքաց, վերստին խորտակեաց զՕսմանցին, եւ դարձոյց յետս զքաղաքսն եւ զամուրս ի նոցանէ: Էառ եւ զՈւրդուար քաղաքն եւ կոտորեաց զամենայն որ ինչ էր ի նմա, եւ էառ զաւար բազում յոյժ, եւ զհարիւր վաթսուն բեռննս ուղտուց: Եւ ինքն դարձ արարեալ անտի, եկեալ ժամանակ ինչ բնակեցաւ ի յամուրն Խնձորէկս. եւ անդ իւրոց զօրացն հարեալ թոփով սպանին. եւ վաղվաղակի Յայոցն հատեալ զգլուխ նորա՝ տարին առ Փաշայն թավրիզու. եւ նա ըստ արժանեացն հատոյց նոցա, հատանելով զգլուխ անզգամացն, եւ ասէ. Ջիա՞րդ իշխեցիք զայդպիսի քաջ այր սպանանել ի զուր տարապարտուց: Եւ տէր Աւետիսն յայնմիկ ժամանակի փախուցեալ գայ ի Գաղատիա(յ), եւ անտի դիմէ առ Սրբազան Յայրապետն Յոսմայ եւ առնու զներումն:

Այսոքիկ էին զօրավարք եւ զօրապետքն Դաւիթ Պէկին, մինչ էրն ի Շնհեր. Մխիթարն, մեծ Կորկին, Վրացի Յօհաննէսն, Բանդուր Զաքարիա իշխանն, փոքր Կորկին, Աւդանտել իշխանն Պայինտուր իշխանն Վրացի (այդ սոքա Վրացի ասին, ըստ որում էին յերկրէն Վրաց, այլ ոչ եթէ էին ի Վրաց ազգէն, վասն զի Դաւիթ եւ ամենայն զօրավարք եւ զօրքն իւր էին ի յազգէ Յայոց). դարձեալ Օատուրն, Ղարակեոզն, Թաթնսն, Եղիազարն, Յարութիւնն եւ այլն. այսքան զօրօք...:

Որք ի Շնհեր բնակէին քաջ զօրավարքն Դաւթի, էին այսոքիկ. Պուան զօրապետն, Պակի զօրապետն, Սինասն, Ստեփաննոսն, եւ ընդ նոսա 550 զօր:

Որք ի Տաթեւ՝ էին այսոքիկ. Ղիջին, Այտին, Եսային, Տիրացուն, Սիմէոնն, Ապկարն, եւ ընդ նոսա 400 զօր:

Որք ի Չաւնդուր գաւառին՝ էին այսոքիկ. Թորոսն, Վարդանն, Մարսաթան, Նուպարն, Թովմասն, Թուրինջն, Յօհաննէսն, եւ ընդ նոսա 2000 զօր:

Եւ ի Կալեր էր Պապ զօրագլուխն, եւ ընդ նմա 700 զօր: Իսկ Ստեփաննոս Վարդանէսեան, որ ի տանէն Շահումեան, էր սպարապետ եւ տեղակալն Պապայ, եւ էր սիրելի յաչս Դաւթի, վասն իւրոյ քաջութեան եւ ազնուականութեանն. ուստի ետ նմա յետոյ նաեւ զիշխանութիւն եւ զկալուածս երից Մելիքաց:

Եւ ի Մեղրի էին այսոքիկ զօրավարք. այսինքն՝ Կոստանդին, Յօհաննէսն, Սարին, Առաքելն, եւ ընդ նոսա 400 զօր: Սոքա զդէմ կալան ութուտասան հազար զօրացն ի յամուր աւանն Մեղրեայ, եւ ի գիշերի միում սակաւութի վերայ յարձակեցան ութուտասան հազարացն, եւ ետուն նոցա զմեծամեծ հարուածս:

Յետ այսորիկ որդիքն Մաղաջուղին եւ Տիլէնչի մականուանելոյն էին, չորեք հարիւր արամբք:

Զօրավարն Սիսանայ՝ հինգ հարիւրով:

Մէլիք Ղուչուն՝ երկու հարիւրով:

Աւշար երեցն,որ եւ կոչի տէր Գասպար, յերկերիւր յիսնաւ:

Ատոմ զօրավարն Պաղաբերդու՝ հարիւր յիսնաւ:

Ղազար զօրավարն Կուլաբերդին՝ հարիւր տասամբ:

Սարգիս զօրավարն Շիվանու ձորոյն՝ երկերիւր յիսնաւ:

Մէլիք Փարսադան ի Յալի ձոր երկրին՝ երկերիւր յիսնաւ:

Եւ տէր Աւետիսն ի նոյն Յալի ձոր՝ չորեք հարիւր վաթսուն եւ ութն արամբք:

Այս տէր Աւետիս արար զբազում մեծամեծ քաջութիւնս,որպէս եւ ի պատմութեանս իսկ տեսանի. զի էր կարի քաջ եւ արիասիրտ եւ զօրաւոր յոյժ՝ բանիւք եւ զործովք. եւ վասն այսորիկ նա յորմէ հետէ հեռացեալ ի հայրենի երկրէն պանդխտեցաւ ի Գաղատիայ, բազումք յորդորէին զնա ի հայրենի նորին գաւառէ՝ անդրէն դառնալ առ նոսա եւ պաշտպանել զերկիրն զայն. բայց նա հրաժարէր յաղագս պատուոյ իւրոյ քահանայական կարգին, որպէս եւ ոմն յարգելի երիցանց անտի գրեաց առ նա զայս ոտանաւոր առ նոյն յորդոր:

Ի նուագիլ Յայոց ազգի,

Ի դառն եւ նեղ ժամանակի,

Յաղթող զօրեղ երեւեցար,

Քաջ զինաւոր տէր Աւետիս:

Սարսին ի քէն ազգն Տաճկաց,

Զի յաղթեցեր նոցին զօրաց.

Զարքայական զէնն Քրիստոս,

Տէր Աւետիս, քեզ պարգեւեաց:

Արիական զօրօք քոյին,

Յաղթեցեր չար Գրիգորին,

Ձի ուրացաւ ըզՔրիստոս,

Դու կտրեցեր գլուխ նորին:

Յասեր արագ բերդն Մեղրին,

Սատակեցեր ըզԽարաճին.

Երեսն հազար թուղթ Խարաճին

Այրեցեր ի մէջ կրակին:

Ազնիւ զօրօք քաջ եւ ընտիր,

Ագուլեաց դաշտն ճեպէիր.

Անարգողաց սրբոյ Խաչին,

Տէր Աւետիս վրէժխնդիր:

Կրկին խնդրեմք արիանալ,

Պալի Պէկին զինուորանալ.

Յայոց ազգին թեւ եւ թիկունք,

Տէր Աւետիս, բարեաւ երթաս:

Էրէցս ապիկար անարժան,

Խնդրեմք սրբոցն համագամայն.

Խաչեալ Աստուած, Տէր իմ Յիսուս,

Տէր Աւետիս քեզ պահապան:

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

Թե՛ ո՞րպէս եւ վասն է՞ր եղել մուտն Ղաւթի Պէկին ի Ղափան, եւ թէ՛ զի՞արդ ելին միացան ընդ նմա բնակիչք գաւառին եւ ընդդէմ դարձան Թուրքաց:

Ի ժամանակին՝ յորժամ զօրացան ազգն Աղուանից Թուրքաց, ի կողմանս Յնդկաց՝ ի Ղանտահար գաւառին, եւ յարձակեցան յաշխարհն Պարսից՝ ասպատակաւ աւար հարկանել, մինչեւ ի գալ պաշարել նոցա եւ առնուլ զՍպահան քաղաք եւ սատակել զՇահ Յիւսէին արքայն Պարսից, որ եղել յամի Տեառն 1721, եւ ի թուին Յայոց ՌճՅ:

Ի յայս եւ ի սոյն ժամանակի, ի հիւսիսոյ Յայոց՝ Լակզի Թաթարքն ի կողմանս Յայոց եւ Աղուանից արշաւեցին, եւ զգիւղորէսն Գանջու եւ Շամախու ասպատակեալ աւար առին, եւ զԱզուլեցին ի Սուսապէկեան տոհմէ զիշխանն Շամախու սպանին, եւ զամենայն զօրաւոր դիմակացսն սատակեցին, եւ ժողովուրդս երկրին եւ զկանայս եւ զմանկունս գերի վարեցին, զորոց չունինք յայսմ վայրի մի ըստ միոջէ պատմել:

Եւ կամ թէ՛ զի՞արդ զայսչափ չարիս տեսեալ Յայոց բնակչացն Գուգարացոց եւ Ուտացոց՝ ընդդէմ ելին նոցա ի բաց վանել, գունդ կազմեցին, զէն զգեցան, պատրաստեցան ի պատերազմ, ճակատ կազմեցին առ Թարթար գետովն, ընդդէմ ամենայն յարձակելոցն յասպատակութիւն երկրին իւրեանց. որք եւ զանուն առին այսու եւ կոչեցան մեծ Սղնախ մինչեւ ցայսօր:

Եւ թէ՛ ո՞րպէս հարին վանեցին թէ՛ զԼազկին, թէ՛ զՊարսիկն եւ թէ՛ զՕսմանցին՝ ոչ ունինք գրել. այլ միայն զխմբելոյն Յայոց յեօթնաբերդեան գաւառին Ղափանու եղելոցն ձեռն արկանենք պատմել:

Յամին հազարերորդի հարիւրերորդի եօթանասներորդի եզերորդի հայկազեանս թուականի, յորժամ լուան բնակիչք եօթնաբերդեան գաւառի Ղափանու գասպատակն եւ զաւերունն Գանջու եւ Շամախու, Յայք եւ Պարսիկք առ հասարակ խռովեցան, եւ զահի հարեալ սասանեալ տագնապէին, եւ իբրեւ ամիսս երկու կամ երեք երթելէս առ մինեանս առնել ի մինեանց կասկածէին. զի զանձինս իւրեանց առ հասարակ ի խնամոց հանրական ընտանի խնամակալութեան լքեալս տեսանէին. վասն այսօրիկ քաղաք ի քաղաքէ, ազգ յազգէ, եւ իշխան յիշխանէ կասկածանս թշնամութեան կրեալ տագնապէին: Ահա զսոյնպիսի աղէտս չարեաց եւ սոքա կրէին:

Արդ՝ ի սոյնպիսի աւուրս դառնութեան սասանութեան, ոմն Ստեփանոս անուն, ի Յայոց ազգէ, Վանքեցի, ի կողմանցն Կալերու, խորհուրդ ի մտի դնէր՝ անցանել ի Սիսան գաւառ, եւ զնալ հասանիլ յաշխարհն Վրաց, ի քաղաքն Մցխիթ, առ Շահնաւուզ իշխանաց իշխանն Վրաց, եւ խնդրել ի նմանէ զայր մի տալ Ղափանու ի զօրագլուխ, եւ հրաման տալ նմա զօրաժողով լինելոյ եւ զերկիրն ի թշնամեաց պահելոյ. զի զայս ոչ ոք ի սոսկականացն իւրովի առնել համարձակէր. ապա եթէ ոք առնէր, ժողովուրդն զնա իբրեւ ապստամբեալ ի տէրութենէ՝ ի բաց մերժէր: Այլ իշխանն Վրաց մեծ էր, եւ զայսպիսի զօրագլուխ կացուցանել նմա անկ էր: Իսկ թէ որով մարթասցի զհայցուածն իւր առաջի իշխանին արժանաւոր ցուցանել, խորհեցաւ սուտ գիրս յանուն յիսուն արանց տանուտերանց Ղափանու յօրինել, եւ ըստ նմանութեան իւրաքանչիւր կնքոց նոցա զկնիքս քանդակել, եւ զայն գիր նոքօք կնքեալ հաստատել: Եւ օրինակ հայցուածոց հրովարտակին այս ինչ էր. «Տուր մեզ, տէր, զայր մի՝ լինիլ մեզ

զօրապետ, զի հրամանաւդ լիցի մեզ այս օրինաւոր, եւ մեք զզօրսն հոգամք պատրաստել, եւ նոքօք զգաւառն մեր ի թշնամեաց աներկեւան առնել»:

Եւ գնաց Ստեփաննոս, եւ եհաս ի Մծխիթ քաղաք, յանդիման եղել իշխանին Վրաց, եւ գոյժ տուեալ նմա յաղագս նախայիշատակեալ քաղաքացն, պատմեաց նմա եւ զամենայն վտանգս եւ զխռովութիւնս, զահ եւ զերկիւղ ժողովրդեանն Ղափանու, եւ մատոյց նմա զհրովարտակն՝ զոր արարեալ էր յանուն տանուտերանցն: Հաճոյ թուեցաւ իշխանին հայցուածն, զոր յանուն նոցա հայցէր. եւ կոչեալ զԴաւիթ Պէկն Մծխիթացի, ի հայկազեանս տոհմէ, ետ նմա զիշխանութիւն երթալ յաշխարհն Սիւնեաց, որ այժմ կոչի Ղափան, զօրաժողով լինել անդ, եւ պահել զերկիրն Հայոց: Եւ նա յերեսաց իշխանին Վրաց, եւ եկն էհաս յաշխարհն Սիւնեաց յամի Տեառն 1722 եւ ի թուին Հայոց Ռ. Գ. Հ. Ա. եւ բանակեցաւ ի սահմանս Սիսան գաւառին, ի գեղեցիկ դաշտավայրն յայն երեքգագաթեան, որ ի յայլաստեռից կոչի Իւչթէփէ:

Եւ ինքն Դաւիթ ազնուական էր, բարեպաշտ, արդարակորով, արիասիրտ, երկայնամիտ խորհրդով, զօրաւոր բանիւք եւ գործովք, տեղեակ գրոց, նախանձայոյզ բարեաց ազգի, եւ վրէժխնդիր վնասակարաց նորա, սոյնպէս եւ ամենայն հետեւողք իւր. զի իբրեւ ելանէր նա յերկրէն Վրաց, առ նա ժողովէին ամենայն ազգ զօրութեանց յամենայն կողմանց գաւառին, որք լսէին զնմանէ, արք իբրեւ չորեք հարիւրք, որք նեղեալք եւ տառապեալք էին ի դառն ծառայութենէ այլազգեաց, արք՝ որք զանձինս իւրեանց եղեալք էին առ ի ազատ լինելոյ ի լծոյ ծառայութեանն այլազգեաց, արք՝ որոց միմն հալածէր զհազարս, եւ երկուքն՝ զբիւրս:

Արդ՝ զառաջինն հարկանելով էհար Դաւիթ զՂարաչօռլու կոչեցեալ թուրքն ի յուչթէփէն: Եւ ապա անտի եկեալ բնակեցաւ ի յանուրն որ կոչի Շնհեր, եւ կոչեալ առ ինքն զառաջնորդն Տաթեւու՝ պատմեաց նմա թէ յինչ բանս, յինչ խորհուրդս եկեալ է, եւ ասէ. Ջնջելով ջնջեցից զամենայն այլազգիս յերկրէ աստի յայսմանէ. եւ ժողովեաց առ ինքն զարսն Շնհերու, եւ էհար ասպատակեաց զգիւղորէսն թուրքաց եւ ժառանգեաց զստացուածս նոցա:

Իբրեւ զայն տեսանէին երեսուն եւ երկու ճիւղանշիր կոչեցեալ ցեղն թուրքաց, ի միասին գային, ժողովէին, գունդ կազմէին, եւ դիմէին ի վերայ Դաւիթ Պէկին: Եւ նա եւ ընդ առաջ նոցա ի յուչթէփէն, եւ ետես ի հեռուստ զզօրսն թշնամեաց՝ զի էին իբրեւ վեշտասան հազար: Էառ ընդ իւր իբրեւ զչորեքհարիւր ընտիր զօրս, ի վերայ յարձակեցաւ, յաջ եւ ահեակ կոտորելով խրամատեաց զզօրս նոցա. բայց պատերազմն ոչ շուտով վճարեցաւ, այլ տեւեաց իբր զաւուրս երկուս կամ երիս. եւ յետ երրորդ աւուր՝ ապա ի սպառ էհար եւ վանեաց զնոսա, յուսալով յողորմութիւնն Աստուծոյ, եւ էառ զամենայն ինչս նոցա՝ զգէն, զսուր, զերիվար եւ զամենայն աղխս նոցա:

Յետ այսորիկ առաքեաց նա զՄխիթար սպարապետն իւր ի շէնն որ կոչի Քուրթլար, եւ էհար զայն, եւ էառ զամենայն ստացուածս նոցա:

Արդ՝ լուր եղել ամենայն բնակչացն Ղափանու, թէ Դաւիթ Պէկն եկեալ հասեալ է ի թիկունս Հայոց մեծաւ քաջութեամբ, եւ հասանէին առ նա յամենայն կողմանց. զառաջինն դիմէր զալ առ նա թորոս՝ սակաւ արամբ, եւ առնոյր ի նմանէ

զիշխանութիւն զօրապետութեան, եւ դառնայր ի Չաւնդուր՝ յերկիրն իւր, ընդ իւր առեալ նաեւ զՊայնտուր զօրավարն Դաւթի:

Յետ այսորիկ գային առ նա զօրօք իւրեանց որդիքն Մաղայ մելիքին Գիւղայու, որ եւ կոչի հին Գիւղայ՝ ի Գողթան գաւառին, եւ որդիքն Տիւննի մականուանելոյն. եւ սոքա ամենեքեան գային, խառնէին եւ յաւելանային ընդ զօրսն Դաւթի՝ իբրեւ երկուս հազարս արանց զօրաւորաց:

Ընդ այսու ժամանակաւ մելիք ոմն Տաթեւու էր ուրացող, որ յառաջն կոչիւր Դաւիթ, բայց յետոյ անօրինեալ ի հաւատս իւր, ինքն եւ ամենայն տուն իւր, կոչեցաւ անուն Պաղրի, եւ որդիք նորա ամենեքեան եղեն Շահ Ղուլի: Սա իբրեւ զգալն Դաւթի լսէր, զարսն Տաթեւու առ ինքն ժողովէր, ամուրս կանգներ եւ խորհէր տալ պատերազմ ընդ Դաւթի Պէկին: Հապա եւ Դաւիթ Պէկն զօրսն ժողովէր, գունդ կազմէր, գայր հասանէր ի վերայ նորա, զամուրսն պաշարէր, եւ յետ երկուց աւուրց գայն զբռամբ ածէր, եւ զնա եւ զամենայն ինչս նորա կալեալ ածէր ի Շնհեր, եւ անդ հրամայէր նմա զաւուրս երկոտասան, ի մէջ եկեղեցւոյն, յանդիման ամենեցուն ասել բարձր ձայնիւ զառածս գայս առակաց՝ թէ «Լոյսն Լուսաւորչի հաւատոյն, վայ ուրացողին». եւ ասպա հատանէ զգլուխ նորա. եւ ինքն գայ բնակի ի Տաթեւ:

Ապա հրեշտակս առաքեաց ի Հալիձոր առ տէր Աւետիսն, եւ առ մելիք Փարսադան անէր նորա, եւ ասէ. Եկայք մի բանեցարուք ընդ մեզ, զի ի բաց հանցուք զԹուրք բնակիչս ի միջոյ. եւ նոքա ոչ եկին: Եւ յամին երկրորդի, յետ գալստեան Դաւթի ի Ղափան, եւ յաւուրս քառասնորդաց պահուց՝ ի տօնի սրբոյ Լուսաւորչին, եւ ի վերայ Չավունդուր երկրին կուսակալն Ղափանու, եւ Փաթալի սուլտանն, եւ ընդ նմա խանն Սեաւ լերին՝ ութ եւ տասն հազարաւ. իսկ զօրքն Հայոց, որք դարան մտեալ էին նոցա, ի տօնի Յարութեանն Քրիստոսի, զիշերայն զԱստուած յօգնութիւն ինքեանց կոչեցին, յանկարծակի զաղաղակ բարձին, ի վերայ յարձակեցան, հարին կոտորեցին զբազումս ի նոցանէ, եւ զայլս ի փախուստ դարձուցին:

Ապա յետ այսորիկ եկին մելիք Փարսադան եւ տէր Աւետիսն յողջոյն Դաւթի. իսկ նորա բարկացեալ ի վերայ նոցա, ասէ. Կոչեցի զձեզ, եւ ընդէ՞ր ոչ ելիք յօգնութիւն մեզ. եւ հրամայեաց տանիլ զնոսա ի Շնհեր, եւ անդ արկանել զնոսա ի բանտ. եւ էին նոքա զաւուրս երկոտասան ի բանտի անդ:

Եւ դէպ եղեւ յաւուրսն յայնոսիկ Յոհաննէս պետն Գուգարացւոց գալ ի կողմանս յայնոսիկ, յիսուն եւ վեց հազար հայագունդ զօրօք, եւ պաշարեալ զանմատչելի բերդն Որոտնայ. եւ ի չկարելն առնուլ զայն ի Թուրքաց, գայ ի Շնհեր, եւ գտանէ անդ զտէր Աւետիսն եւ զանէր նորա ի կալանս. ազատէ զնոսա եւ առաքէ առ Դաւիթ Պէկն ի Հալի ձոր. եւ ինքն ի Տաթեւ երթայ, գտանէ զդարձն Դաւիթ Պէկին, եւ առեալ զայն՝ դառնայ ի տեղի իւր: Իսկ Դաւիթ Պէկն ընկալեալ զմելիք Փարսադայն՝ կացուցանէ զնա յիւրում կարգի զօրապետութեան, ի վերայ երկու հարիւր վաթսուն եւ վեց զօրաց, եւ զտէր Աւետիսն՝ ի վերայ չորեք հարիւր քառասնից:

Յետ այսորիկ իբրեւ լսէր Դաւիթ, թէ զօրաժողով է Ասլամաս Ղուլին ի կողմանս Փոլխուրութայ լերին, ի բերդն Ձեւու, վաղվաղակի զօրսն գումարէր եւ գայր բնակէր ի

Ղարաչիմեն, եւ անտի հրեշտակս առաքել ի Չաւնդուր, ի Կալեր, ի Կենաուզն եւ ի Մեղրի, զօրավարացն՝ գալ հասանիլ անդ. եւ եկին հասին վաղվաղակի:

Բայց թորոս զօրագլուխն ընդդէմ եկաց նմա ի կռիւս. եւ միջնորդ մտեալ ի մէջ երկուցն՝ հաշտեցուցին զնոսա. եւ ժողովեալ զօրականսն՝ ել գնաց ի վերայ Ասլամազ Ղուլոյն, եւ մատուցեալ պաշարեաց զամուրս նորա, եւ դժուարացաւ ի յառնուլն զայն, զի էր անառիկ եւ բարձրաբերձ յոյժ. այլ յետ բախելոյն զայն աւուրս երկուս, Մխիթար Սպարապետն եւ տէր Աւետիսն գրոհ տուեալ ի վեր խաղացին. իսկ նոքա ի պարսպէ անտի զսոսա ի բաց մերժեցին. բայց տէր Աւետիսն խաբանօք յամուր ելանէր, եւ զոստիկանն ձերբակալէր. եւ յայսմ վայրի զօրքն ամենայն, որք շուրջ էին զբերդաւն, ի պարսպէ անտի ի ներքս զեղանէին, եւ սուր ի վերայ եղեալ՝ զամենեսեան զնոսա առ ետեղ սատակէին. եւ ի նմին աւուր ի յամրոցի անդ կոտորեցին ի թուրքաց արս չորս հազար, եւ ի սոցանէ մեռան սակաւ ոմանք:

Ապա դարձ արար Դաւիթ, խաղաց գնաց ի Սիսան գաւառ, եւ կալեալ անդ զիշխանս թուրքաց՝ կոտորեաց:

Եւ ի յամին երրորդի, յետ գալստեան իւրոյ ի Ղափան, երթայ պաշարէ զմեծ եւ զանառիկ բերդն Որոտնու, եւ ի տօնի Ծաղկազարդին, որ չորրորդ օր էր պաշարման բերդին, եղեւ անձրեւ յոյժ, ո՛վ սքանչելեացս, եւ ի սաստկութենէ անձրեւին՝ մի կողմն պարսպին ինքնին անկաւ. սոքա իբրեւ զայն տեսին՝ ձայն ետուն, խրախոյս բարձին, ի վերայ յարձակեցան եւ մտին ի ներքս, եւ հարին կոտորեցին զամենայն այլազգիս, եւ առին զբերդն:

Եւ եղեւ ընդ աւուրսն ընդ այնոսիկ առաքել զբազմութիւն զօրաց իւրոց ի վերայ թուրքացն Պարկուշատայ, եւ ինքեան սակաւուք մնալ ի Սիսան գաւառի: Ել ի վերայ նորա խանն Նախիջեւանու չորեքտասան հազարաւ. իբրեւ զայն լսէր Դաւիթ՝ զօրաժողով լինէր վաղվաղակի, ի Դարպասայ եւ ի տանէն Սիսանայ գունդ կազմէր, եւ զայր հասանէր նմա ի վերայ գետոյն Նախիջեւանու. եւ անդ իբրեւ ընդ միմեանս բախեցան երկոքին ճակատքն, զօրքն խանին փախստեայ լինէին ի սոցանէ, եւ սոքա զհետ մտանէին նոցա ի յութ եւ տասն ժամէ աւուրն մինչեւ ցքսան եւ միերորդ ժամն վանէին, եւ զբազում վիրաւորս ի նոցանէ դիաթաւալ կացուցանէին: Բայց ի քսան եւ երկուերորդ ժամուն փախստեայքն ամենեքեան ի միասին հաւաքեցան եւ ի կրունկս ընդդէմ Չայոցն դարձան. իսկ սոքա իբրեւ զայն յանդուզն յարձակումն տեսանէին՝ լքանէին, կասէին եւ ի փախուստ դառնային ի նոցանէ մինչեւ ցգետափն. եւ անդ առ ի ճեպոյն տազնապի, էր որ գետակուր լինէր, եւ էր որ սրոյ ճարակ լինէր, զի պաշարեաց զնոսա սուր թշնամեացն զկնի, եւ յորդեալ գետն առաջի, եւ ոչ գոյր այլ ելք ճանապարհի. ուստի՝ յայնմիկ վայրի ծախեցան ի սոցանէ աւելի քան զհազար այր, մինչեւ զհասանել զիշերոյն, եւ մնացեալքն փախուցեալ թաքեան ոմն ի վէմս, ոմն ի յայրս եւ ի մացառս. եւ յերկրորդ պահու զիշերոյն եկն էհաս Դաւիթ ի Սիսան, եւ փախստեայքն ամենեքեան եկին ժողովեցան առ նա:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

*Թե՛ գո՞րչափ ինչ արար թորոս զօրապետն, եւ թէ՛ որպիսի՞ պատերազմունք եղեն ի կողմանս
Չավնդոյ եւ Սեղոյ:*

Ընդ աւուրս ժամանակացն այնոցիկ՝ իբրեւ լսէր թորոս ի Խործոր, որ է ի Չաւնդուրն, թէ Դաւիթ եկեալ հասեալ է բազում զօրօք ի Սիսան գաւառ, ընդ իւր առնոյր արս իբրեւ երեսուն, եւ գայր հասանէր առ նա. եւ առեալ ի նմանէ՛ գիշխանութիւն զօրապետութեան, վաղվաղակի դարձ առնէր, խաղայր գնայր ի Չավնդուր, եւ զարս տեղւոյն առ ինքն ժողովէր, կարգէր կազմէր զնոսա գունդս գունդս, եւ ի վերայ նոցա կացուցանէր հարիւրապետս եւ յիսնապետս:

Եւ դէպ եղեւ յաւուրսն յայնոսիկ իստ մի ոչխարաց սուլտանին, յորում էին երկու հազար ոչխար եւ երկոտասան հովիւք, գալ արածիլ յերկիրն Չավնդոյ. եւ զայս իբրեւ լսէր թորոս, զարս առաքէր՝ երթալ կոտորել զհովիւսն եւ զամենայն զհօտն ածել առ ինքն. եւ արարին այնպէս: Եւ այս ամենայն եհաս յականջս Փաթալի սուլթանին Պարկուշատու, եւ յականջս եղբօր նորին՝ Աղասի խանին, եւ գրեաց վաղվաղակի առ Սահնիչար օլլի Սափի Ղուլոյն օրինակ զայս. Ազդ եղեւ մեզ եւ մեք ինքնին տեղեկացաք թէ զհարդ Յայքն Չավնդուրու ապստամբեալ են ի մէնջ, եւ զսուր վերացուցեալ ընդդէմ Տաճկաց, ուստի, յայս ինչ աւուր՝ երկոտասան հազարաւ ելանելոց են ի վերայ բնակչացն Չավնդուրու, եւ դու եւս առցես ընդ քեզ զամենայն զօրաւորս թուրքաց, որք են ի Կենաուզն, եւ դու այդի, եւ ես աստի ելցուք ի վերայ Յայոցն, եւ ջնջեսցուք զնոսա ի միջոյ: Այլ նա ոչ էառ յանձն՝ առնել զայն:

Եւ ել Փաթալի կուսակալն ի վերայ Չավնդուրու՝ երկոտասան հազարաւ: Իսկ բնակիչքն Չավնդուրու իբրեւ զայն լսէին, հարիւր յիսուն վառեալ յիշկետոյ առաքէին՝ երթալ կալնուլ զանցս ճանապարհին, զի էր անտառախիտ յոյժ. եւ եկին դարան մտին նոցա անդ: Արդ՝ զօրքն թուրքաց իբրեւ անդր հասանէին, դարանամուտքն ստեպ ստեպ զիրացանսն ի վերայ արծակէին, եւ այլ վառեալքն Յայոց ի ճակատ անդր ժամանէին, եւ զբազումս ի նոցանէ՛ առ ետեղ սատակէին, եւ զայլսն փախստականս առնէին առաջի իւրեանց մինչեւ ցկողմանս Պարկուշատու. եւ յաւուր յայնմիկ անկանէին ի թշնամեացն արք իբր չորս հազար:

Բայց ի հետեւեալ աւուրն Սափի Ղուլի Լեւազեան երեք հարիւր սպառազէն արամբք նենգութեամբ գայ բնակի ի յԱփկու վանսն, եւ գրէ անտի իշխանացն Իքաց աւանին, զի եւ նոքա եկեսցեն որպէս զի զՍանլեւ եւ զամենայն գիւղորայսն Յայոց, որք էին ի կողմանս յայնոսիկ, աւար առեալ աւերեսցեն. բայց Միրզա Սայիլ իշխանն ոչ կամեցաւ զայն: Եւ զայս ամենայն իմացեալք արքն Մանլեւու՝ առաքեցին արս ի Չավնդուր, եւ ասեն. Ել Սափի Ղուլին, զայս ինչ եւ զայս ինչ խորհի առնել: Իբրեւ զայն լսէր թորոս զօրապետն, նոյնժամայն վառէր պատրաստէր, եւ հինգ հարիւր վառելովք գիշերայն դիմէր գայր ի վերայ նորա, եւ ի յառաւօտուն յերեքտասաներորդ ժամուն հասանէր ի յԱփքիս: Իսկ Սափի Ղուլին իբրեւ զայն տեսանէր՝ փախստեայ գնայր, եւ թորոսն զհետ մտանէր, եւ հարկանէր ի նոցանէ՛ արս ութսուն: Եւ ի ժամանակին յայնմիկ՝ հարին կոտորեցին զերիս գիւղս թուրքաց, եւ առին զամենայն ինչս նոցա եւ դարձան ի Մանլեւ:

Արդ իբրեւ լուր լինէր բանս այս ի Քիս եւ ի Իքաց, զային ժողովէին ի միասին ամենայն արք բնակչացն Իքացու, եւ զամենայն զկին եւ զորդիս իւրեանց հանէին

ամրացուցանելին ի բարձրագոյն գագաթն, որ հանդէպ աւանին էր, եւ ինքեանք յարձակեալ գային ի վերայ Սանլեւու: Իսկ թորոս ընդառաջ լինէր նոցա ի գլխոյ Սանլեւուն, եւ ի դիմի հարեալ՝ զբազումս ի նոցանէ անդանօր սատակէր, եւ զայլսն ի փախուստ դարձուցանէր մինչեւ ցՔիսն, եւ ինքն հրաման տայր զօրացն մի՝ պնդիլ զկնի նոցա, այլ երթալ հարկանել զտունս նոցա եւ այրել, եւ առնուլ զամենայն ինչս նոցա եւ դառնալ: Եւ իբրեւ կատարեցին՝ դարձան անդրէն ի Սանլեւ:

Եւ եկաց թորոս ի Սանլեւ աւուրս երիս, եւ անդ կացոյց զՊապ Կալերեցի՝ զորդին Սրապիոնի՝ զօրապետ եւ կառավար ի վերայ երկրին Կենաուզոյ, եւ ինքն դարձ արար գնաց ի Չավնդուր: Իսկ Պապ զօրաժողով լեալ անդ՝ գայ բնակի ի Կալեր աւանի:

Բայց Սափի Ղուլին զգիւղորայսն թուրքաց, որք էին ի Լվազու ձորն, խաղացուցանէ ի յՈւրդուար, եւ մնացին միայն չորք գիւղք թուրքաց ի կողմանս Արձաւաքարին. եւ հրամայեաց Պապ երթալ կոտորել զնոսա. եւ եկին հարին զերիս գիւղսն եւ ավար առին զինչս նոցա: Եւ ի թաղամերի էր վաթսուն տուն թուրքաց. սոքա եկին, լացին, զաղաղակ բարձին առ զօրականսն Յայոց՝ թէ մեք ըստ ամենայնի ամենայն կերպիս հպատակիմք ձեզ. եւ խնայեցին ի նոսա:

Յետ այսորիկ իբրեւ մի ամիս կամ երկու ի վերայ անցանէր, Սափի Ղուլին առնոյր ընդ իւր արս հինգ հարիւր ի յՈւրդուարայ, եւ ի գիշերի միում գայր հարկանէր զերկու գիւղս Յայոց ի Սայիպուն, զարսն կոտորէր, եւ զկին եւ զորդիս նոցա գերի վարէր ի յՈւրդուար:

Իսկ Դաւիթ Պէկն իբրեւ զայն լսէր, զՄխիթար սպարապետն իւր յառաջ կոչէր, եւ հրաման տայր նմա երթալ սատակել զնոյն վերոյ ասացեալ վաթսուն տունն թուրքաց ի թաղամեր. եւ նա արար այնպէս (եւ զայսու ժամանակաւ՝ Դաւիթ կատարէր զշինուած բերդին որ ի Յալի ձոր):

Հրաման տայր նաեւ Պապայ զօրապետին երթալ ի Լեւազու ձորն, եւ եթէ գտանիցէ անդէն մնացեալ շէն ինչ թուրքաց՝ կոտորեսցէ. եւ ըստ հրամանի նորա՝ ել գնաց հազար հինգ հարիւրով Պապ ի Լեւազու ձորն, եւ զոչ ոք եգիտ ի թուրքաց, զի սակաւ ոմանք մնացեալ էին, եւ նոքա եւս փախուցեալ անկան ի յՈւրդուար: Այլ Պապ յուզեալ գտանէ անդէն զբազում ինչս եւ առաքէ զայն ամենայն ի Չվար աւանն, եւ զպահապանս կացուցանէ անդ. եւ ինքն չուէ զնայ անտի ի կողմանս Վայրիվարայ, եւ գտանէ անդէն զերիս տունս, որք ուրացեալք էին զՔրիստոս, զնոսա զամենեսեան կոտորէ եւ առնու զինչս նոցա, եւ դառնայ ի տեղի իւր՝ բազում զանձուք եւ ավարաւ. զի ոչ միայն ի Լեւազու ի գիւղորեցն թուրքաց, այլ եւ ի կողմանցն Վայրիվարայ ի Յայոց եհան զբազում ինչս: Եւ այսպէս զօրականք Դաւթի յամենայն երկիրն Ղափանու շրջէին, յոյզ եւ խնդիր առնէին, եւ ուր ուրեք զթուրք գտանէին՝ սուր ի վերայ եղեալ սատակէին, մինչեւ բնաւին բնաջինջ առնել զթուրքն ի Ղափանու:

Ապա իբրեւ լսէր Դաւիթ, թէ զօրաժողով է Ասլամազ Ղուլին ի կողմանս Փուխուրուբայ, վաղվաղակի զօրահատոյց լինէր, ի վերայ հասանէր եւ զնոսա զամենեսեան սատակէր անդ, որպէս ի վեր անդր ասացաք. եւ իբրեւ գայր հասանէր Դաւիթ ի Ղարաշիմէն, ընդդէմ ելանէր նմա թորոս զօրապետն մարտիւ պատերազմի, եւ

միջնորդ մտեալ ի մէջ երկուցն՝ հաշտեցուցին զնոսա: Եւ խաղաց զնաց Դաւիթ ի Զալի ձորն, եւ Թորոսն ի Չավնդուր, իսկ Պապ ի Կենաուզն:

Յամի երրորդի՝ յետ գալստեանն Դաւթի ի Ղափան, Թորոս զօրապետն հանդէս արար ամենայն զօրաց իւրոց ի Չավնդուր, եւ ժողովեաց զամենայն այր զօրաւոր յերկրէ իւրմէ, առ ի զնալ ի վերայ Ուրդուար քաղաքին: Բայց մելիք Ֆռանկուլն Երցվանեկ աւանին, որ եւ ասի Կարմիր վանք, որ է ի Պարկուշատ գաւառին, գրեաց առ Թորոսն այսպէս. Ազդ եղեւ Փաթալի սուլտանին վասն քոյ, թէ զօրաժողով ես առ ի զնալ ի վերայ Ուրդուարոյ. սա աւասիկ եւս զճրաժողով է աստ եւ սպասէ, զի յորժամ դու ելանիցես յերկրէդ, նա վաղվաղակի ի վերայ հասեալ՝ սատակիցէ զերկիրն քոյ. ուստի յոյժ բարուք արասցես, եթէ նախ եկեսցես ի վերայ Պարկուշատու. Նա եւ զի եւ ի մեզ եղեալ Զայսն Պարկուշատայ քեզ թիկունս առնենք: Այլ զայս ամենայն անօրէն մտօք, նենգաւոր խորհրդով գրէր, զոր գրէրն, զի ի ծողակս թշնամւոյն զնա արկցէ, առ ի հաւատարիմ ցուցանել զինքն սուլտանին, զի մի՛ ի բաց լիցի ի տէրութենէն (իբր թէ զիտե միտեալ իցէ նա Դաւթի եւ զօրականաց նորա). եւ ոչինչ փոյթ եղեւ նմա լինիլն անհաւատարիմ, նենգաւոր, թշնամի Աստուծոյ, եւ մարդկան եւ ազգին իւրոյ եւ ժողովրդեանն մատնիչ եւ սատակիչ, որպէս ի հետագայս ցուցցին առնս այսորիկ թշնամութիւն եւ չարիք: Եւ հաւատաց Թորոս բանից նորա եւ ել զնաց միամտութեամբ եւ եհաս ի յեղահորդ, ի սահմանս Պարկուշատու, ինքն եւ ամենայն զօրքն իւր, եւ բանակեցաւ անդ. եւ եկն առ նա Ֆռանկուլն երկու հազարաւ, եւ եկաց ի մի կողմն զօրացն Թորոսին: Եւ եհաս անդր Փաթալի սուլտանն, եւ եղբայր նորա՝ Աղասի խանն, բազում զօրօք, քորն որչափ էրն ընդ Թորոսին, կրկնապատիկ եւ եռապատիկ, եւ առաւել եւս, իբրու ութ եւ տասն հազարաւ. եւ իբրեւ ճակատեցան ընդդէմ միմեանց զօրքն սուլտանին եւ զօրքն Թորոսին, զօրքն սուլտանին փախստեայ լինէին եւ սոքա զիտե լինէին նոցա:

Իսկ անօրէն Ֆռանկուլն իբրեւ զայն տեսանէր, զարս զկնի սուլտանին հասուցանէր, եւ ասէ. Ձի՞նչ գործք, զի՞արդ փախչիք, դարձարո՛ւք ի կրունկս զի ես ընդ ձեզ եմ. դուք ի յառաջոյ եւ ես զկնի սոցա խորտակեսցուք զսոսա. եւ արարին այնպէս, պաշարեցին զզօրսն Թորոսին յառաջոյ եւ զկնի, եւ սկսան կոտորել, եւ զԹորոսն սպանին. եւ զերծեալքն ի նոցանէ միայն հազար չորս հարիւր այր եկին ի Չավնդուր, եւ մնացեալքն ամենեքեան անկան անդ: Ահա զայսպիսի անօրէնութիւնս գործեաց Ֆռանկուլն, եւ ոչ այսչափ միայն, այլ եւ առ ի առաւել հաճոյանալ սուլտանին եւ ցուցանել զինքն թէ ոչ է միտեալ զկնի Դաւթի եւ զօրականացն Ղափանացուց, ուրացաւ նաեւ զհաւատն:

Արդ՝ այս ամենայն իբրեւ այսպէս անցանէր, Փաթալի սուլտանն խորհուրդ ի մտի դնէր զալ մտանել ի Չավնդուրն եւ կոտորել կորուսանել զքնակիչս նորա: Բայց Նուպար սպարապետն, որ յաջորդեաց Թորոսի, իբրեւ զայն լսէր՝ վաղվաղակի հրովարտակ առաքէր առ Պապ զօրապետն եւ ասէր. Դու ինքնին գիտես, զի ահա կորեան զօրքն մեր, եւ արդ յարուցեալ զայ ի վերայ մեր Փաթալի սուլթանն. յօգնութիւն հասէք մեզ: Եւ նա վաղվաղակի առաքեաց ի Չավնդուրն երկու հազար զօրս ի յօգնութիւն Նուպարին. իսկ Փաթալի սուլտանն իբրեւ գիտաց թէ օգնութիւնս արարին ի Կենաուզայ Նուպարին, դարձաւ ի տեղի իւր:

Եւ ի զօրավարացն Պապայ՝ որք եկին ի Չավնդուր, երկու զօրավարք ապստամբեցան ի Պապայ՝ վասն խռովութեան ինչ եղելոյ ի մէջ նոցա. եւ եկեալ ի Լիջկին աւանն՝ զօրաժողով եղեն, եւ կամեցան ունել զՊապ, եւ նա փախեալ ի նոցանէ, եւ ասեն՝ Սեբ կառավարեսցուք զերկիրս: Եւ իբրեւ զայս լսէ Դաւիթ Պէկն, առաքէ առ նոսա զԿորկի զօրապետն՝ երկերիւր արամբ. եւ նորա եկեալ հաշտեցուցանէ զնոսա, եւ հնազանդ առնէ զնոսա Պապայ, եւ զվերոյ յիշեալ աւարն զոր առին ի Լեւազուն՝ բաժանէ ի մէջն նոցա:

Յետ այսորիկ իբրեւ մի կամ երկու ամիս ի վերայ անցանէր, ի յուրդուարայ առ Պապ գուժկան հասանէր, թէ զօրաժողով է թուրքն առ ի գալ եւ աւերել զՂափան: Յայնժամ իշխանքն Կենազու ի միասին գային, խորհուրդ խորհէին՝ հրաման տալ, ժողովել զբոլոր մարդիկ գիւղորդիցն ի յերկուս գիւղս, ի Կեսն Վանք կոչեցեալ շինեն մինչեւ ցԿալեր, եւ ի Կալերու մինչեւ ցՄանլեւ եւ մինչեւ զԱփքիս. եւ հաստատեցաւ բանս այս ի խորհրդեան եւ արարին այնպէս:

Եւ յետ ոմանց աւուրց՝ Սափի Ղուլին Ուրդուարեցին, որդին Ղազու, եւ որդին Շահիսլամին ութն հազարաւ գային անցանէին ի յԱլանկեզայ սարոյն ի Պուղաքարն: Եւ իբրեւ այնպէս զանցանելն նոցա լսէր Պապ, առնոյր ընդ իւր երկուս հազարս եւ ընդառաջ ելանէր. բայց իբրեւ զայն բազմութիւն թշնամեացն տեսանէր, կասէր, զանգիտէր, եւ ի նոցանէ թիկունս դարձուցանէր: Ապա այնուհետեւ զօրք թշնամեացն համարձակ յառաջ խաղային, գային հասանէին մինչեւ ցԴաշտուն աւանն, եւ զբոլոր գիւղորդսն քանդէին: Իսկ ժողովուրդքն գիւղորդից, որք ժողովեալքն էին ի մի (որպէս ի վերոյ ասացաք), անենքեան անցին ի Խաչաօլու սարոյն յերկիրն Չավնդուր: Չայս ամենայն իբրեւ լսէր Դաւիթ, ի սրտմութիւն բարկութեան բրդէր ի վերայ Պապայ. առնոյր վաղվաղակի ընդ իւր երկուս հազար ութն հարիւր սպառազէն, խաղայր գայր ի Դաշտուն: Իսկ թուրքն իբրեւ զգալն Դաւթի զգային, փախստեայ գնային ի յուրդուար: Եւ եմուտ Դաւթ ի Դաշտուն, եւ սկսաւ բարկանալ յոյժ ի վերայ Պապայ (մանաւանդ զի այլք եւս չարախօս լինէին զՊապայ), եւ ասէ. Միթէ չիցէ՞ բաւական զի փախեալ ի պատերազմէ, եւ արդ ոչ եւս կամի գալ առ իս: Եւ ել զնաց անտի ի Կալեր, եւ կալեալ անդ զՊապ՝ ածէր ընդ ինքեան. եւ անցեալ ի Խաչաօլու սարոյն, իբրեւ մօտէին ի յԻշկետ, անդ զլխատէր զՊապ եւ աւար առնոյր զինչս նորա: Ապա յետ երից աւուրց՝ չուեաց զնաց ի յԻշկիտոյ ի դաշտավայրն Կենանցու:

Արդ իբրեւ լուր եղել ի յուրդուար՝ թէ Դաւիթ անցեալ է ի Չավնդուր, ելին կազմեցան պատրաստեցան Սափի Ղուլին, որդին Ղազու, եւ որդին Շահիսլամին, եւ առեալ ընդ իւրեանս զօր բազում, իբր երկոտասան հազարաւ գային հասանէին ի կողմանս Կենաուզայ, եւ անցեալք ի յԱլանկեզայ սարոյն՝ զամենայն գիւղորդսն Կենաուզայ այրեցին: Ապա գուժկան հասանէր առ Դաւիթ վասն այսր ամենայնի: Եւ նա վաղվաղակի առեալ ընդ իւր արս իբրեւ չորս հազարս՝ եկն եւ բանակեցաւ ի Կալեր, եւ ի յառաւօտուն պահու եհաս ի վերայ հինիցն թուրքաց, եւ եգիտ զնոսա բանակեալս ի Լիջկին՝ յայնկոյս Ղօզղօզ գետոյն: Իսկ նոքա անտի իբրեւ տեսին զզօրսն Դաւթի, առ հասարակ հասին կալան զգետափն, եւ ոչ տային թոյլ անցանել Դաւթի զգետն. ապա սոքա աստի եւ նոքա անտի մարտ եղեալ կռուէին յառաւօտէ մինչեւ ցերեկոյ. եւ իբրեւ եհաս գիշերն, խոյս ետ Դաւիթ եւ չուեաց զնաց անտի ի Յալի ձոր:

Արդ՝ ի վաղիւ անդր զօրքն թուրքաց իբրեւ գիտացին թէ Դաւիթ մեկնեցաւ գնաց ի նոցանէ, եւ ոչ ուստեք էր նոցա այնուհետեւ երկիւղ, անցին գնացին ի կողմանս Գուրհամայ եւ սկսան կոտորել եւ ասպատակ հարկանել զգիւղորէսն մինչեւ ի գալ նոցա եւ պաշարել զՄեղրի: Արդ՝ իբրեւ գայն լսէին որք շուրջ էին բնակիչքն թուրքաց, գային ժողովէին եւ յաւելանային ի նոսա՝ ի կողմանցն թավրիզու եւ Սեաւ լերինն, եւ լինէին ութուտասան հազար. ապա մատուցեալ պաշարէին զամուր աւանն Մեղրի: Իսկ բնակիչքն Մեղրեայ ժողովեցան յերիս թաղս ամենայն արք պատերազմողք առ ի մարտնչիլ ընդ նոսա: Եւ յաւուրն հինգերորդի, յետ պաշարման նոցա, ամենայն բազմութիւն զօրացն այլազգեաց գրոհ տուեալ՝ մտին կալան զփոքրիկ թաղն: Եւ որք ի ներքս էին զօրականքն Յայոց՝ վաղվաղակի մատուցեալ ի բաց առին զկամուրձս գետոյն, եւ կալան զանցս նոցա զինու եւ թուփանկօք, զի մի՛ կարասցեն նոքա այլ յառաջ խաղալ, եւ մնացին զօրք թշնամեացն ի փոքրիկ թաղն: Եւ յայսմ վայրի հրեշտակս արձակեցին Մեղրացիքն ի գաւառն Գուրհամ՝ ի Կալեր, եւ ասեն. Ահա՛ զօրքն թուրքաց հասին կալան զփոքրիկ թաղն մեր. եւ արդ՝ մեզ եթէ օգնութիւն ոչ հասանիցիք մինչեւ ցաւուրս երկուս, բազմութեան նոցա մեք զդէմ ունիլ ոչ կարենք: Եւ իբրեւ եհաս առ նոսա հրեշտակն, եւ վաղվաղակի գիշերայն Ստեփաննոս Վարդանեան, որ ի տանէն Շահումանեան (որ եւ էր նա ինքն փոխանորդ եւ տեղակալ Պապայ զօրապետին) եւ գնաց ի Չավնդուր գաւառն՝ առ Պայինտուր սպարապետն, եւ ծանոյց նմա զամենայն անձկութիւնս Մեղրացւոցն եւ զվիշտ վտանգի նոցա: Արդ՝ նա իբրեւ գայն լսէր, զարս արձակէր ի Չավնդուր առ զօրականս՝ վաղվաղակի գալ ժողովիլ առ նա. եւ եկին հասին առ նա, եւ խմբեցան անդ երկու հազար այր քաջ սպառազէն՝ ի Չավնդուր եւ ի Գուրհամայ. եւ ել նոքօք Պայինտուր զօրապետն եւ գնաց բանակեցաւ գայն գիշեր ի Մագրան աւանն, եւ Ստեփանն ընդ նմա: Եւ մերձ յառաւօտուն պահու ելին կազմեցան եւ անցին գնացին ի կողմանցն Ափկու եւ եկին մտին ի Մեղրի: Իսկ զօրքն թուրքաց ի բանակէ անտի իբրեւ զբազմութիւն զօրացն Յայոց տեսանէին, ոչ հաւատային թէ յօգնութիւն իցեն նոցա հասեալք յայլ ուստեքէ: Այլ ասէին՝ թէ Մեղրեցիքն կանանց իւրեանց զգեցուցեալք են զզգեստ առնացի եւ զզարդ պատերազմի, եւ տուեալ զբազում սուտ դրօշակս ի ձեռս նոցա առ ի երկեցուցանել զմեզ: Այլ սոքա մինչչեւ էին հասեալք ի Մեղրի, քաջ եւ արի զօրքն Մեղրացւոց գործ քաջութեան ի նմին գիշերի գործեցին. զի անցեալք յանկոյս գետոյն՝ յեղակարծումն ժամու ի մէջ բանակի թշնամեացն յարձակէին, եւ զբազումս ի նոցանէ ի սուր սուսերի սատակէին, մինչեւ եւ որդին Շահիսլամին երկու հազարաւ ի յՈւրդովար քաղաք ի փախուստ արկանէին: Այլ զի սակաւք էին, ոչ կարացին ի սպառ ջնջել եւ անհետս առնել զնոսա անտի. դարձան անդրէն ի Մեղրի: Իսկ օգնականքն Յայոց իբրեւ գային եւ ի Մեղրի թաղն Մեղրեայ հասանէին, Մեղրացիքն վաղվաղակի նոցա զկերակուր պատրաստէին: Յայնժամ Պայինտուրն որ էր իշխան եւ զօրագլուխ ամենայն զօրուն եկելոյ ընդ նմա, արգելու զնոսա եւ ասէ. Քա՛ւ լիցի մեզ ուտել ինչ՝ մինչչեւ իցենք ողորմութեամբն Աստուծոյ վանեալք զթշնամիսն մեր: Ջի խորհուրդ եւ ջան էր նորա՝ զգործ պատերազմին փութով վճարել, վասն զի աւուրք միով յառաջ քան գայն՝ այլազգիքն գրեալք էին յայնկոյս Երասխ գետոյն զօրականացն թուրքաց, գալ յօգնութիւն հասանիլ նոցա. եւ նոքա ի պատրաստի էին բազում գնդաւ գալ ի թիկունս հասանել նոցա: Ուստի վաղվաղակի Պայինտուրն հանդէս առնէր ամենայն զօրուն եկելոյ ընդ նմա, եւ որք ի յամրի անդ էին, եւ կարգէր կազմէր, եւ զնոսա երիս գունդս բաժանէր, առ իւրաքանչիւր գունդ՝ ութն հարիւր վաթսուն սպառազէն վառեալ: Ապա զմի գունդն ընդ առաջ հանէր ճակատու թշնամեացն, եւ այլ երկու գունդքն ձայն տուեալ խրախոյս բարձին, ի վերայ յարձակեցան՝ յաջմէ եւ յահեկէ զօրացն թուրքաց,

Եւ ի վեշտասաներորդ ժամէ աւուրն մինչեւ քսան եւ երեք ժամն՝ ի մէջ առեալ զբազմութիւն զօրացն անօրինացն, հարին կոտորեցին ի նոցանէ աւել քան զմետասան հազար այր, եւ զայլսն ի փախուստ արկին ի յՈւրդուար, եւ ձերբակալ արարին զգլխաւոր նոցա՝ զՀաճի Շափին: Եւ առին ի նոցանէ զամենայն զկահ եւ զկարասի, զգէն, զսուր եւ զամենայն գործիս պատերազմին, եւ զամենայն զառ եւ զաւար նոցա. եւ եղև ուրախութիւն մեծ ամենայն բնակչացն Ղափանու: Եւ ի նմին պատերազմի անկան ի սոցանէ Մուրում Խալանթարն Լէվագեցի, եւ որդի հօրեղբօր նորին եւ այլք բազումք: Իսկ զՀաճի Շափին՝ զոր ըմբռնեցին, Պայինտուր զօրապետն կամեցաւ տանիլ զնա առ Դաւիթ Պէկն, բայց իշխանքն Մեղրեայ աղաչեցին զնա՝ թողուլ զՀաճին անդ առ նոսա, եւ նա շնորհեաց նոցա: Եւ եդին զնա ի կալանս ի տան տեառն Ներսէսի, եւ զօրականքն ամենեքեան զնային իւրաքանչիւրքն ի տունս իւրեանց: Այլ եւ գիւղականքն Գուրհամայ, որք վասն ահի հինիցն անցեալք էին յերկիրն Չավնդուր, որպէս ի վեր ասացաք, դարձան զնացին եւ բնակեցան իւրաքանչիւրն ի տեղիս իւրեանց:

Յետ այսորիկ իբրեւ մի ամ ի վերայ անցանէր, եղբայրն խանին Երեւանայ զբազում զօրս կուտէր, եւ երթայր յօգնութիւն եղբօրն իւրոյ, զի էր պաշարեցեալ նա ի յամուրն Երեւան քաղաքի, ի զօրացն Օսմանցուց: Արդ՝ սա իբրեւ բազում զօրօք գայր, ի յՈւրդովար քաղաք հասանէր, ամենայն մահմետականք քաղաքին ընդ առաջ լինէին նմա, եւ բողոք բառնային զՀայոցն Մեղրեայ, եւ ասէին. Դատ արա ընդ Մեղրացիսն, զի նոքա կոտորեցին կորուսին զամենայն արս քաղաքիս: Եւ նա առաքեաց զոմանս ի ծառայիցն ի Մեղրի, երթալ կոչել առ ինքն զոմանս զլխաւոր իշխանացն՝ առ ի գիտել զպատճառ այնպիսոյ աղմկին: Իսկ իշխանքն Մեղրեայ իբրեւ զայն լսէին, տազնապէին վարանէին ի միտս իւրեանց, ի միասին ժողովէին, խորհուրդ խորհէին, եւ ասէին. Ձի՞նչ արասցուք, զի եթէ երթամք առ նա՝ վիշտ վտանգի է մեզ, եւ եթէ ոչ ելցուք՝ մեծ վտանգ է մեզ եւ ժողովրդեանս: Վերջապէս հաւանեցան ոմանք ի նոցանէ՝ վասն օգտի հասարակութեան՝ զվտանգ մահուն յանձն առնուլ, երթալ ընդ սպասաւորսն խանին: Եւ իբրեւ ելին զնացին ընդ նոսա, եւ հասին ի յՈւրդովար քաղաք, քաղաքացիքն առհասարակ դիմեցին ի վերայ նոցա՝ սպանանել զնոսա. բայց ծառայք խանին ոչ ետուն նոցա թոյլ, մինչեւ ածին կացուցին զնոսա առաջի խանին, եւ քաղաքացիքն զհետ երթային նոցա. եւ իբրեւ յանդիման եղեն խանին, սկսան վերստին քաղաքացիքն զաղաղակ բառնալ եւ ասել. Դատ արա ընդ մեզ եւ ընդ Մեղրացիսդ, զի կորուսին սպառեցին զմեզ: Եւ ի հարցանելն խանին զՄեղրացիսն, պատասխանի առնէին նմա՝ թէ մեք ոչ ումեք դոցա մեղաք, եւ զոչ որ ի դոցանէ ի զուր տարապարտուց սպանաք. այլ դոքա զբազում զօրս կուտեցին, եւ ելին ի վերայ մեր, զբազում գիւղօրէս մեր կոտորեցին կործանեցին եւ ի գերի վարեցին, ապա ի զուր տարապարտուց եկին պաշարեցին զմեզ, եւ կամեցան բնաջինջ առնել զմեզ. եւ մեք առ ի պաշտպանել զմեզ՝ ընդդէմ ելաք դոցա, եւ ի բաց վանեցաք: Յայնժամ ասէ խանն ցՈւրդովարեցիսն. Ո՞վ հրամայեաց ձեզ ելանել ի վերայ նոցա՝ առ ի կողոպտել եւ կորուսանել զնոսա: Եւ նոքա ասիբերան եղեն եւ ոչ կարացին տալ պատասխանի առ այն: Ապա ասէ ցնոսա խանն. Ո՞վ եղև ձեզ առիթ եւ առաջնորդ ելանելոյ ի վերայ նոցա: Եւ նոքա ասեն. Սափի Ղուլի Լեւաղեցի, որդի Մանիչարի եւ որդին Ղազու Ուրդովարեցի, եւ որդի Շահիսլամին: Եւ կալեալ խանին զՍափի Ղուլին՝ խրատեաց զնա խստագոյն զանիւք, եւ էառ ի նմանէ զտուգանս: Եւ զՄեղրացիսն արձակեաց խաղաղութեամբ ի տեղիս իւրեանց, եւ ինքն չուեաց անտի:

Ապա այնուհետև սկսան Ուրդովարեցիքն առնել զհաշտութիւն ընդ Մեղրացիսն, եւ խնդրեցին արծակել նոցա զՅաճի Շափին. եւ սոքա եւս խնդրեցին ի նոցանէ արծակել զգերիսն՝ զորս գերեցին ի գիւղորդիցն, եւ յանձն առին արծակել զնոսա. յայնժամ Մեղրացիքն գրեցին առ զօրագլուխս Ագուլեցւոց, որպէս զի ընկալցին ի յՈւրդովարեցւոց զեօթանասուն անձինս Յայոց՝ գերեալս ի նոցանէ, եւ ազդ արասցեն ինքեանց՝ թէ ընկալան զնոսա, որպէս զի եւ ինքեանք արծակեսցեն զՅաճի Շափին: Եւ արարին այնպէս. եւ սոքա արծակեցին զՇափին, եւ այնուհետև եղև խաղաղութիւն ի մէջ նոցա:

Արդ՝ այս ամենայն իբրև այսպէս անցանէր, ապա Դաւիթ Պէկն զգօրականսն իւր ի լեառն Ղազանկուլու՝ ի վերայ Թուրքմանացն առաքէր. որոց հասեալ անդ՝ գիշերայն անկան ի վերայ բնակչաց լերին, եւ հարին կոտորեցին զնոսա, եւ առին զամենայն ստացուածս նոցա եւ դարձան. վեց հազար երեք հարիւր ոչխար, եւ չորս հազար հարիւր երեսուն զայլ անասունս նոցա: Եւ մինչ դեռ զհետ մտանէին սոքա փախստէիցն՝ պատահեցաւ Մխիթար սպարապետն միայնակ առաջի թշնամեացն, առ որ քարածիգ լեալ՝ կալան. եւ նա աղաղակեաց եւ ասէ. Հասիք ինձ, զի մատնեցայ ի ձեռս Թուրքաց. եւ առժամայն աճապարեալ տէր Աւետիսն՝ թափեաց զնա ի ձեռաց նոցա: Եւ առեալ զամենայն զառ եւ զաւարն՝ դարձան ի Հալի ձոր առ Դաւիթ. որոյ տեսեալ զայն ամենայն՝ ուրախ լինէր: Եւ յետ տասն աւուր դարձեալ առաքէր զնոսա ի լեառն Կասպելու՝ ի վերայ Թուրքմանաց. եւ զնացին հասին անդ, եւ հարին զնոսա, եւ առին զինչս նոցա, եւ զանասունս ինն հարիւր, եւ դարձան:

Դարձեալ ընդ աւուրսն ընդ այնոսիկ՝ ցեղ ինչ Թուրքացն Պարկուշատայ գային ի լեռնակողմանս Ղափանու վրանօք բնակէին վասն խստութեան տօթոյ երկրի իւրեանց, որպէս եւ յայլ ամենայն ժամանակս ամարայնոյ առնէին: Արդ՝ իբրև զայն լսէր Դաւիթ Պէկն, վաղվաղակի զՄխիթար սպարապետն իւր հազար ութ հարիւր վառելովք ի վերայ նոցա առաքէր. եւ նա երթայր յուզէր եւ հետամուտ լեալ գտանէր զնոսա ի վերին կողմանս Կարմիր Վանք կոչեցեալ աւանին, եւ ի վերայ հասանէր նոցա յառաւօտու պահուն, հարկանէր եւ առեալ զամենայն ինչս նոցա եւ զանասունս՝ դարձաւ: Բայց խանն Պարկուշատայ բազում զօրօք աճապարէր ընդ առաջ ելանէր ի կողմանս Խոտանանու. իբրև զայն տեսին զօրականքն Յայոց, սաստկացուցին ի վերայ նոցա պատերազմն՝ մինչև յետս նահանջեցին զնոսա անտի, եւ սկսան հարկանել զվիրաւորս ի նոցանէ: Այլ Մխիթար սպարապետն, վասն զի էր խռովեալ ընդ տեսն իւրոյ Դաւթի, ուստի իբրև սկսան սոքա հարկանել զթշնամիսն եւ վանել, հրամայեաց Մխիթարն զօրավարացն յետս կալ ի պատերազմն, եւ արարին այնպէս. բայց որք յառաջագոյն զօրքն էին, իբրև տեսին թէ զկնի եղեալքն դարձան յետս, համարեցան թէ ի փախուստ դարձան ի պատերազմն, եւ սկսան իւրաքանչիւրքն խոյս տալ ելանել ի պատերազմ: Իսկ զօրք թշնամեացն իբրև զայն շփոթ տեսանէին, ընդդէմ դառնային սոցա, ի վերայ յարծակէին, հասանէին հարկանէին ի սոցանէ երեք կամ չորեքհարիւր այր, եւ զոմանս ի նոցանէ կենդանի կալեալ մեծաւ տանջանօք ի Պարկուշատ ածէին. ընդ որս էր եւ Ստեփանոս Շիւնմանեան (sic): Եւ իբրև զայն լսէր Դաւիթ, ի սրտմտութիւն բարկութեան բողէր ի վերայ Մխիթարայ, եւ հրաման տայր զկառափն հարկանելոյ. բայց միջնորդ լեալ մեծամեծացն՝ հազիւ դարձուցին զվճիռ մահու նորա, եւ սուգ էառ Դաւիթ ի վերայ քաջին Ստեփաննոսի, եւ այնքան զօրացն ի զուր տարապարտուց կորուսելոյ:

Իսկ Ստեփաննոս իբրև ածեալ եղև ի Պարկուշատ, գտաւ անդ ի տան Խանին բարեսէր ոմն Թուրք, որ գթացեալ ի նա՝ փախոյց. եւ իբրև ազդ եղև Դաւթի զերծումն նորա՝ մխիթարեցաւ ի սգոյն:

Եր ընդ կոտորեալսն նաեւ Պալի զօրավարն՝ որդին մելիք Փարսադանի, որոյ զգլուխն հատեալ ընկեցեալ էին ի բացի զնա մերձ ի Խոտանան, բայց ոչ զբոլոր պարանոցն, այլ մինչեւ ցկէս ուլանն. ուստի յետ սակաւուց, իբրև ուշն ի վերայ գայր՝ կալեալ զգլուխն ի վերայ իւր, երթայր մտանէր ի մացառս վայրեացն մինչ ցմութ գիշերոյն, եւ ի գիշերի յուղի անկեալ գայր, եւ յետ երից աւուրց ի Յալի ձոր հասանէր: Եւ եղև սքանչացումն յոյժ ամենայն տեսողաց՝ զի ոչ մեռաւ, այլ կենդանի է մինչեւ ցայսօր, եւ է մելիք ի Յալի ձոր:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

Թէ՛ զո՞րչափ ինչ արար Թորոս զօրապետն, եւ թէ՛ որպիսի՞ պատերազմունք եղեն ի կողմանս Չավնդոյ եւ Սեղոյ:

Ընդ աւուրս ժամանակացն այնոցիկ՝ իբրև լսէր Թորոս ի Խորձոր, որ է ի Չաւնդուրն, թէ Դաւիթ եկեալ հասեալ է բազում զօրօք ի Սիսան գաւառ, ընդ իւր առնոյր արս իբրև երեսուն, եւ գայր հասանէր առ նա. եւ առեալ ի նմանէ գիշխանութիւն զօրապետութեան, վաղվաղակի դարձ առնէր, խաղայր զնայր ի Չավնդուր, եւ զարս տեղւոյն առ ինքն ժողովէր, կարգէր կազմէր զնոսա գունդս գունդս, եւ ի վերայ նոցա կացուցանէր հարիւրապետս եւ յիսնապետս:

Եւ դէպ եղև յաւուրսն յայնոսիկ հօտ մի ոչխարաց սուլտանին, յորում էին երկու հազար ոչխար եւ երկոտասան հովիւք, գալ արածիլ յերկիրն Չավնդոյ. եւ զայս իբրև լսէր Թորոս, զարս առաքէր՝ երթալ կոտորել զհովիւսն եւ զամենայն զհօտն ածել առ ինքն. եւ արարին այնպէս: Եւ այս ամենայն եհաս յականջս Փաթալի սուլթանին Պարկուշատու, եւ յականջս եղբօր նորին՝ Աղասի խանին, եւ գրեաց վաղվաղակի առ Մահնիչար օղի Սափի Ղուլոյն օրինակ զայս. Ազդ եղև մեզ եւ մեք ինքնին տեղեկացաք թէ զհարդ Յայքն Չավնդուր ապստամբեալ են ի մէնջ, եւ զսուր վերացուցեալ ընդդէմ Տաճկաց, ուստի, յայս ինչ աւուր՝ երկոտասան հազարաւ ելանելոց են ի վերայ բնակչացն Չավնդուր, եւ դու եւս առցես ընդ քեզ զամենայն զօրաւորս Թուրքաց, որք են ի Կենաուզն, եւ դու այդի, եւ ես աստի ելցուք ի վերայ Յայոցն, եւ ջնջեսցուք զնոսա ի միջոյ: Այլ նա ոչ էառ յանձն՝ առնել զայն:

Եւ ել Փաթալի կուսակալն ի վերայ Չավնդուր՝ երկոտասան հազարաւ: Իսկ բնակիչքն Չավնդուր իբրև զայն լսէին, հարիւր յիսուն վառեալ յիշկետոյ առաքէին՝ երթալ կալնուլ զանցս ճանապարհին, զի էր անտառախիտ յոյժ. եւ եկին դարան մտին նոցա անդ: Արդ՝ զօրքն Թուրքաց իբրև անդր հասանէին, դարանամուտքն ստէպ ստէպ զհրացանսն ի վերայ արձակէին, եւ այլ վառեալքն Յայոց ի ճակատ անդր ժամանէին, եւ զբազումս ի նոցանէ առ ետեղ սատակէին, եւ զայլսն փախստականս առնէին առաջի իւրեանց մինչեւ ցկողմանս Պարկուշատու. եւ յաւուր յայնմիկ անկանէին ի թշնամեացն արք իբր չորս հազար:

Բայց ի հետեւեալ աւուրն Սափի Ղուլի Լեւազեան երեք հարիւր սպառազէն արամբք նենգութեամբ գայ բնակի ի յԱփկու վանսն, եւ գրէ անտի իշխանացն Իքաց աւանին, զի եւ նոքա եկեցեն որպէս զի զՄանլեւ եւ զամենայն գիւղորայսն Յայոց, որք էին ի կողմանս յայնոսիկ, աւար առեալ աւերեցեն. բայց Միրզա Սայիլ իշխանն ոչ կամեցաւ զայն: Եւ զայս ամենայն իմացեալք արքն Մանլեւու՝ առաքեցին արս ի Չավնդուր, եւ ասեն. Ել Սափի Ղուլին, զայս ինչ եւ զայս ինչ խորհի առնել: Իբրեւ զայն լսէր թորոս զօրապետն, նոյնժամայն վառէր պատրաստէր, եւ հինգ հարիւր վառելովք գիշերայն դիմէր գայր ի վերայ նորա, եւ ի յառաւօտուն յերեքտասաներորդ ժամուն հասանէր ի յԱփքիս: Իսկ Սափի Ղուլին իբրեւ զայն տեսանէր՝ փախստեայ գնայր, եւ թորոսն զհետ մտանէր, եւ հարկանէր ի նոցանէ արս ութսուն: Եւ ի ժամանակին յայնմիկ՝ հարին կոտորեցին զերիս գիւղս թուրքաց, եւ առին զամենայն ինչս նոցա եւ դարձան ի Մանլեւ:

Արդ իբրեւ լուր լինէր բանս այս ի Քիս եւ ի յԻքաց, զային ժողովէին ի միասին ամենայն արք բնակչացն Իքացու, եւ զամենայն զկին եւ զորդիս իւրեանց հանէին ամրացուցանէին ի բարձրագոյն գագաթն, որ հանդէպ աւանին էր, եւ ինքեանք յարձակեալ զային ի վերայ Մանլեւու: Իսկ թորոս ընդառաջ լինէր նոցա ի գլխոյ Մանլեւուն, եւ ի դիմի հարեալ՝ զբազումս ի նոցանէ անդանօր սատակէր, եւ զայլսն ի փախուստ դարձուցանէր մինչեւ ցՔիսն, եւ ինքն հրաման տայր զօրացն մի՝ պնդիլ զկնի նոցա, այլ երթալ հարկանել զտունս նոցա եւ այրել, եւ առնուլ զամենայն ինչս նոցա եւ դառնալ: Եւ իբրեւ կատարեցին՝ դարձան անդրէն ի Մանլեւ:

Եւ եկաց թորոս ի Մանլեւ աւուրս երիս, եւ անդ կացոյց զՊապ Կալերեցի՝ զորդին Սրապիոնի՝ զօրապետ եւ կառավար ի վերայ երկրին Կենաուզոյ, եւ ինքն դարձ արար գնաց ի Չավնդուր: Իսկ Պապ զօրաժողով լեալ անդ՝ գայ բնակի ի Կալեր աւանի:

Բայց Սափի Ղուլին զգիւղորայսն թուրքաց, որք էին ի Լվազու ձորն, խաղացուցանէ ի յՈւրդուար, եւ մնացին միայն չորք գիւղք թուրքաց ի կողմանս Արձաւաքարին. եւ հրամայեաց Պապ երթալ կոտորել զնոսա. եւ եկին հարին զերիս գիւղսն եւ աւար առին զինչս նոցա: Եւ ի թաղամերի էր վաթսուն տուն թուրքաց. սոքա եկին, լացին, զաղաղակ բարձին առ զօրականսն Յայոց՝ թէ մեք ըստ ամենայնի ամենայն կերպիլ հպատակիմք ձեզ. եւ խնայեցին ի նոսա:

Յետ այսորիկ իբրեւ մի ամիս կամ երկու ի վերայ անցանէր, Սափի Ղուլին առնոյր ընդ իւր արս հինգ հարիւր ի յՈւրդուարայ, եւ ի գիշերի միում գայր հարկանէր զերկու գիւղս Յայոց ի Սայիպուն, զարսն կոտորէր, եւ զկին եւ զորդիս նոցա գերի վարէր ի յՈւրդուար:

Իսկ Դաւիթ Պէկն իբրեւ զայն լսէր, զՄխիթար սպարապետն իւր յառաջ կոչէր, եւ հրաման տայր նմա երթալ սատակել զնոյն վերոյ ասացեալ վաթսուն տունն թուրքաց ի թաղամեր. եւ նա արար այնպէս (եւ զայսու ժամանակաւ՝ Դաւիթ կատարէր զշինուած բերդին որ ի Յալի ձոր):

Հրաման տայր նաեւ Պապայ զօրապետին երթալ ի Լեւազու ձորն, եւ եթէ գտանիցէ անդէն մնացեալ շէն ինչ թուրքաց՝ կոտորեսցէ. եւ ըստ հրամանի նորա՝ ել գնաց հազար հինգ հարիւրով Պապ ի Լեւազու ձորն, եւ զոչ ոք եգիտ ի թուրքաց, զի սակաւ

ոմանք մնացեալ էին, եւ նոքա եւս փախուցեալ անկան ի յՈւրդուար: Այլ Պապ յուզեալ գտանէ անդէն զբազում ինչս եւ առաքէ զայն ամենայն ի Չվար աւանն, եւ զպահապանս կացուցանէ անդ. եւ ինքն չուէ գնայ անտի ի կողմանս Վայրիվարայ, եւ գտանէ անդէն զերիս տունս, որք ուրացեալք էին զՔրիստոս, զնոսա զամենեսեան կոտորէ եւ առնու զինչս նոցա, եւ դառնայ ի տեղի իւր՝ բազում զանձուք եւ աւարաւ. զի ոչ միայն ի Լեւազու ի գիւղորէիցն թուրքաց, այլ եւ ի կողմանցն Վայրիվարայ ի Հայոց եհան զբազում ինչս: Եւ այսպէս զօրականք Դաւթի յամենայն երկիրն Ղափանու շրջէին, յոյզ եւ խնդիր առնէին, եւ ուր ուրեք զթուրք գտանէին՝ սուր ի վերայ եղեալ սատակէին, մինչեւ բնաւին բնաջինջ առնել զթուրքն ի Ղափանու:

Ապա իբրեւ լսէր Դաւիթ, թէ զօրաժողով է Ասլամագ Ղուլին ի կողմանս Փուխուրուբայ, վաղվաղակի զօրահատոյց լինէր, ի վերայ հասանէր եւ զնոսա զամենեսեան սատակէր անդ, որպէս ի վեր անդր ասացաք. եւ իբրեւ զայր հասանէր Դաւիթ ի Ղարաչիմէն, ընդդէմ ելանէր նմա թորոս զօրապետն մարտիւ պատերազմի, եւ միջնորդ մտեալ ի մէջ երկուցն՝ հաշտեցուցին զնոսա: Եւ խաղաց գնաց Դաւիթ ի Հալի ձորն, եւ թորոսն ի Չավնդուր, իսկ Պապ ի Կենաւուզն:

Յամի երրորդի՝ յետ զալստեանն Դաւթի ի Ղափան, թորոս զօրապետն հանդէս արար ամենայն զօրաց իւրոց ի Չավնդուր, եւ ժողովեաց զամենայն այր զօրաւոր յերկրէ իւրմէ, առ ի գնալ ի վերայ Ուրդուար քաղաքին: Բայց մելիք Ֆռանկուլն Երցվանէկ աւանին, որ եւ ասի Կարմիր վանք, որ է ի Պարկուշատ գաւառին, զրեաց առ թորոսն այսպէս. Ազդ եղեւ Փաթալի սուլտանին վասն քոյ, թէ զօրաժողով ես առ ի գնալ ի վերայ Ուրդուարոյ. սա աւասիկ եւս զճրաժողով է աստ եւ սպասէ, զի յորժամ դու ելանիցես յերկրէդ, նա վաղվաղակի ի վերայ հասեալ՝ սատակիցէ զերկիրն քոյ. ուստի յոյժ բարուք արասցես, եթէ նախ եկեսցես ի վերայ Պարկուշատու. Նա եւ զի եւ ի մեզ եղեալ Հայսն Պարկուշատայ քեզ թիկունս առնեմք: Այլ զայս ամենայն անօրէն մտօք, նենգաւոր խորհրդով գրէր, զոր գրէրն, զի ի ծողակս թշնամւոյն գնա արկցէ, առ ի հաւատարիմ ցուցանել զինքն սուլտանին, զի մի՛ ի բաց լիցի ի տէրութենէն (իբր թէ զիետ միտեալ իցէ նա Դաւթի եւ զօրականաց նորա). եւ ոչինչ փոյթ եղեւ նմա լինիլն անհաւատարիմ, նենգաւոր, թշնամի Աստուծոյ, եւ մարդկան եւ ազգին իւրոյ եւ ժողովրդեանն մատնիչ եւ սատակիչ, որպէս ի հետագայս ցուցցին առնս այսորիկ թշնամութիւն եւ չարիք: Եւ հաւատաց թորոս բանից նորա եւ ել գնաց միամտութեամբ եւ եհաս ի յեղահորդ, ի սահմանս Պարկուշատու, ինքն եւ ամենայն զօրքն իւր, եւ բանակեցաւ անդ. եւ եկն առ նա Ֆռանկուլն երկու հազարաւ, եւ եկաց ի մի կողմն զօրացն թորոսին: Եւ եհաս անդր Փաթալի սուլտանն, եւ եղբայր նորա՝ Աղասի խանն, բազում զօրօք, քորն որչափ էրն ընդ թորոսին, կրկնապատիկ եւ եռապատիկ, եւ առաւել եւս, իբրու ութ եւ տասն հազարաւ. եւ իբրեւ ճակատեցան ընդդէմ միմեանց զօրքն սուլտանին եւ զօրքն թորոսին, զօրքն սուլտանին փախստեայ լինէին եւ սոքա զիետ լինէին նոցա:

Իսկ անօրէն Ֆռանկուլն իբրեւ զայն տեսանէր, զարս զկնի սուլտանին հասուցանէր, եւ ասէ. Չի՞նչ գործէք, զի՞արդ փախչիք, դարձարու՞ք ի կրունկս զի ես ընդ ձեզ եմ. դուք ի յառաջոյ եւ ես զկնի սոցա խորտակեսցուք զսոսա. եւ արարին այնպէս, պաշարեցին զզօրսն թորոսին յառաջոյ եւ զկնի, եւ սկսան կոտորել, եւ զթորոսն սպանին. եւ զերծեալքն ի նոցանէ միայն հազար չորս հարիւր այր եկին ի Չավնդուր, եւ մնացեալքն ամենեքեան անկան անդ: Ահա զայսպիսի անօրէնութիւնս գործեաց

Ֆռանկուլն, եւ ոչ այսչափ միայն, այլ եւ առ ի առաւել հաճոյանալ սուլտանին եւ ցուցանել զինքն թէ ոչ է միտեալ զկնի Դաւթի եւ զօրականացն Ղափանացոց, ուրացաւ նաեւ զհաւատն:

Արդ՝ այս ամենայն իբրեւ այսպէս անցանէր, Փաթալի սուլտանն խորհուրդ ի մտի դնէր զալ մտանել ի Չավնդուրն եւ կոտորել կորուսանել զքնակիչս նորա: Բայց Նուպար սպարապետն, որ յաջորդեաց Թորոսի, իբրեւ զայն լսէր՝ վաղվաղակի հրովարտակ առաքէր առ Պապ զօրապետն եւ ասէր. Դու ինքնին գիտես, զի ահա կորեան զօրքն մեր, եւ արդ յարուցեալ գայ ի վերայ մեր Փաթալի սուլթանն. յօգնութիւն հասէք մեզ: Եւ նա վաղվաղակի առաքեաց ի Չավնդուրն երկու հազար զօրս ի յօգնութիւն Նուպարին. իսկ Փաթալի սուլտանն իբրեւ գիտաց թէ օգնութիւնս արարին ի Կենաուզայ Նուպարին, դարձաւ ի տեղի իւր:

Եւ ի զօրավարացն Պապայ՝ որք եկին ի Չավնդուր, երկու զօրավարք ապստամբեցան ի Պապայ՝ վասն խռովութեան ինչ եղելոյ ի մէջ նոցա. եւ եկեալ ի Լիջկին ւաւան՝ զօրաժողով եղեն, եւ կամեցան ունել զՊապ, եւ նա փախեաւ ի նոցանէ, եւ ասեն՝ Սեք կառավարեսցուք զերկիրս: Եւ իբրեւ զայս լսէ Դաւիթ Պէկն, առաքէ առ նոսա զԿորկի զօրապետն՝ երկերիւր արամբ. եւ նորա եկեալ հաշտեցուցանէ զնոսա, եւ հնազանդ առնէ զնոսա Պապայ, եւ զվերոյ յիշեալ ւաւարն՝ զոր առին ի Լեւազու՝ բաժանէ ի մէջն նոցա:

Յետ այսորիկ իբրեւ մի կամ երկու ամիս ի վերայ անցանէր, ի յուրդուարայ առ Պապ գուժկան հասանէր, թէ զօրաժողով է թուրքն առ ի գալ եւ ւաւերել զՂափան: Յայնժամ իշխանքն Կենազու ի միասին գային, խորհուրդ խորհէին՝ հրաման տալ, ժողովել զբոլոր մարդիկ գիւղորդիցն ի յերկուս գիւղս, ի Կեսն Վանք կոչեցեալ շինեն մինչեւ ցԿալեր, եւ ի Կալերու մինչեւ ցՄանլէ եւ մինչեւ զԱփքիս. եւ հաստատեցաւ բանս այս ի խորհրդեան եւ արարին այնպէս:

Եւ յետ ոմանց աւուրց՝ Սափի Ղուլին Ուրդուարեցին, որդին Ղազու, եւ որդին Շահիսլամին ութն հազարաւ գային անցանէին ի յԱլանկեզայ սարոյն ի Պուղաքարն: Եւ իբրեւ այնպէս զանցանելն նոցա լսէր Պապ, առնոյր ընդ իւր երկուս հազարս եւ ընդառաջ ելանէր. բայց իբրեւ զայն բազմութիւն թշնամեացն տեսանէր, կասէր, զանգիտէր, եւ ի նոցանէ թիկունս դարձուցանէր: Ապա այնուհետեւ զօրք թշնամեացն համարձակ յառաջ խաղային, գային հասանէին մինչեւ ցԴաշտուն ւաւանն, եւ զբոլոր գիւղորդեսն քանդէին: Իսկ ժողովուրդքն գիւղորդից, որք ժողովեալքն էին ի մի (որպէս ի վերոյ ասացաք), ամենեքեան անցին ի Խաչաօլու սարոյն յերկիրն Չավնդուր: Չայս ամենայն իբրեւ լսէր Դաւիթ, ի սրտմութիւն բարկութեան բրդէր ի վերայ Պապայ. առնոյր վաղվաղակի ընդ իւր երկու հազար ութն հարիւր սպառազէն, խաղայր գայր ի Դաշտուն: Իսկ թուրքն իբրեւ զգալն Դաւթի զգային, փախստեայ գնային ի յուրդուար: Եւ եմուտ Դաւիթ ի Դաշտուն, եւ սկսաւ բարկանալ յոյժ ի վերայ Պապայ (մանաւանդ զի այլք եւս չարախօս լինէին զՊապայ), եւ ասէ. Միթէ չիցէ՞ բաւական զի փախեաւ ի պատերազմէ, եւ արդ ոչ եւս կամի գալ առ իս: Եւ ել գնաց անտի ի Կալեր, եւ կալեալ անդ զՊապ՝ ածէր ընդ ինքեան. եւ անցեալ ի Խաչաօլու սարոյն, իբրեւ մօտէին ի յԻշկետ, անդ զլխատէր զՊապ եւ ւաւար առնոյր զինչս նորա: Ապա յետ երից աւուրց՝ չուեաց գնաց ի յԻշկիտոյ ի դաշտավայրն Կեմանցու:

Արդ իբրեւ լուր եղեւ ի յՈւրդուար՝ թէ Դաւիթ անցեալ է ի Չավնդուր, ելին կազմեցան պատրաստեցան Սափի Ղուլին, որդին Ղազու, եւ որդին Շահիսլամին, եւ առեալ ընդ իւրեանս զօր բազում, իբր երկոտասան հազարաւ գային հասանէին ի կողմանս Կենաուզայ, եւ անցեալք ի յԱլանկեզայ սարոյն՝ զամենայն գիւղորէսն Կենաուզայ այրեցին: Ապա գուժկան հասանէր առ Դաւիթ վասն այսր ամենայնի: Եւ նա վաղվաղակի առեալ ընդ իւր արս իբրեւ չորս հազարս՝ եկն եւ բանակեցաւ ի Կալեր, եւ ի յառաւօտուն պահու եհաս ի վերայ հինիցն Թուրքաց, եւ եգիտ զնոսա բանակեալս ի Լիջկին՝ յայնկոյս Ղօզղօզ գետոյն: Իսկ նոքա անտի իբրեւ տեսին զզօրսն Դաւթի, առ հասարակ հասին կալան զգետափն, եւ ոչ տային թոյլ անցանել Դաւթի զգետն. ապա սոքա աստի եւ նոքա անտի մարտ եղեալ կռուէին յառաւօտէ մինչեւ ցերեկոյ. եւ իբրեւ եհաս գիշերն, խոյս ետ Դաւիթ եւ չուեաց գնաց անտի ի Յալի ձոր:

Արդ՝ ի վաղիւ անդր զօրքն Թուրքաց իբրեւ գիտացին թէ Դաւիթ մեկնեցաւ գնաց ի նոցանէ, եւ ոչ ուստեք էր նոցա այնուհետեւ երկիւղ, անցին գնացին ի կողմանս Գուրհամայ եւ սկսան կոտորել եւ ասպատակ հարկանել զգիւղորէսն մինչեւ ի գալ նոցա եւ պաշարել զՄեղրի: Արդ՝ իբրեւ զայն լսէին որք շուրջ էին բնակիչքն Թուրքաց, գային ժողովէին եւ յաւելանային ի նոսա՝ ի կողմանցն Թավրիզու եւ Սեաւ Լերինն, եւ լինէին ութուտասան հազար. ապա մատուցեալ պաշարէին զամուր աւանն Մեղրի: Իսկ բնակիչքն Մեղրեայ ժողովեցան յերիս թաղս ամենայն արք պատերազմողք առ ի մարտնչիլ ընդ նոսա: Եւ յաւուրն հինգերորդի, յետ պաշարման նոցա, ամենայն բազմութիւն զօրացն այլազգեաց գրոհ տուեալ՝ մտին կալան զփոքրիկ թաղն: Եւ որք ի ներքս էին զօրականքն Յայոց՝ վաղվաղակի մատուցեալ ի բաց առին զկամուրճս գետոյն, եւ կալան զանցս նոցա զինու եւ թուփանկօք, զի մի՛ կարացեն նոքա այլ յառաջ խաղալ, եւ մնացին զօրք թշնամեացն ի փոքրիկ թաղն: Եւ յայսմ վայրի հրեշտակս արձակեցին Մեղրացիքն ի գաւառն Գուրհամ՝ ի Կալեր, եւ ասեն. Ահա՛ զօրքն Թուրքաց հասին կալան զփոքրիկ թաղն մեր. եւ արդ՝ մեզ եթէ օգնութիւն ոչ հասանիցիք մինչեւ ցաւուրս երկուս, բազմութեան նոցա մեք զդէմ ունիլ ոչ կարենք: Եւ իբրեւ եհաս առ նոսա հրեշտակն, ել վաղվաղակի գիշերայն Ստեփաննոս Վարդանեան, որ ի տանէն Շահումանեան (որ եւ էր նա ինքն փոխանորդ եւ տեղակալ Պապայ զօրապետին) եւ գնաց ի Չավնդուր գաւառն՝ առ Պայինտուր սպարապետն, եւ ծանոյց նմա զամենայն անձկութիւնս Մեղրացւոցն եւ զվիշտ վտանգի նոցա: Արդ՝ նա իբրեւ զայն լսէր, զարս արձակէր ի Չավնդուր առ զօրականս՝ վաղվաղակի գալ ժողովիլ առ նա. եւ եկին հասին առ նա, եւ խմբեցան անդ երկու հազար այր քաջ սպառազէն՝ ի Չավնդուր եւ ի Գուրհամայ. եւ ել նոքօք Պայինտուր զօրապետն եւ գնաց բանակեցաւ զայն գիշեր ի Մազրան աւանն, եւ Ստեփանն ընդ նմա: Եւ մերձ յառաւօտուն պահու ելին կազմեցան եւ անցին գնացին ի կողմանցն Ափկու եւ եկին մտին ի Մեղրի: Իսկ զօրքն Թուրքաց ի բանակէ անտի իբրեւ զբազմութիւն զօրացն Յայոց տեսանէին, ոչ հաւատային թէ յօգնութիւն իցեն նոցա հասեալք յայլ ուստեք: Այլ ասէին՝ թէ Մեղրեցիքն կանանց իւրեանց զգեցուցեալք են զզգեստ առնացի եւ զզարդ պատերազմի, եւ տուեալ զբազում սուտ դրօշակս ի ձեռս նոցա առ ի երկեցուցանել զմեզ: Այլ սոքա մինչչեւ էին հասեալք ի Մեղրի, քաջ եւ արի զօրքն Մեղրացւոց գործ քաջութեան ի նմին գիշերի գործեցին. զի անցեալք յանկոյս գետոյն՝ յեղակարծումն ժամու ի մէջ բանակի թշնամեացն յարձակէին, եւ զբազումս ի նոցանէ ի սուր սուսերի սատակէին, մինչեւ եւ որդին Շահիսլամին երկու հազարաւ ի յՈւրդովար քաղաք ի փախուստ արկանէին: Այլ զի սակաւք էին, ոչ կարացին ի սպառ ջնջել եւ անհետս առնել զնոսա անտի. դարձան անդրէն ի Մեղրի: Իսկ օգնականքն

Հայոց իբրեւ գային եւ ի Մեղրի թաղն Մեղրեայ հասանէին, Մեղրացիքն վաղվաղակի նոցա զկերակուր պատրաստէին: Յայնժամ Պայինտուրն որ էր իշխան եւ զօրագլուխ ամենայն զօրուն եկելոյ ընդ նմա, արգելու զնոսա եւ ասէ. Քա՛ւ լիցի մեզ ուտել ինչ՝ մինչչեւ իցեմք ողորմութեամբն Աստուծոյ վանեալք զթշնամիսն մեր: Ձի խորհուրդ եւ ջան էր նորա՝ զգործ պատերազմին փութով վճարել, վասն զի աւուրք միով յառաջ քան զայն՝ այլազգիքն գրեալք էին յայնկոյս Երասխ գետոյն զօրականացն թուրքաց, զալ յօգնութիւն հասանիլ նոցա. եւ նոքա ի պատրաստի էին բազում գնդաւ զալ ի թիկունս հասանել նոցա: Ուստի վաղվաղակի Պայինտուրն հանդէս առնէր ամենայն զօրուն եկելոյ ընդ նմա, եւ որք ի յամրի անդ էին, եւ կարգէր կազմէր, եւ զնոսա երիս գունդս բաժանէր, առ իւրաքանչիւր գունդ՝ ութն հարիւր վաթսուն սպառազէն վառեալ: Ապա զմի գունդն ընդ առաջ հանէր ճակատու թշնամեացն, եւ այլ երկու գունդքն ձայն տուեալ խրախոյս բարձին, ի վերայ յարձակեցան՝ յաջմէ եւ յահեկէ զօրացն թուրքաց, եւ ի վեշտասաներոդ ժամէ աւուրն մինչեւ քսան եւ երեք ժամն՝ ի մէջ առեալ զբազմութիւն զօրացն անօրինացն, հարին կոտորեցին ի նոցանէ աւել քան զնետասան հազար այր, եւ զայլսն ի փախուստ արկին ի յուրդուար, եւ ձերբակալ արարին զգլխաւոր նոցա՝ զՀաճի Շափին: Եւ առին ի նոցանէ զամենայն զկահ եւ զկարասի, զգէն, զսուր եւ զամենայն զործիս պատերազմին, եւ զամենայն զառ եւ զաւար նոցա. եւ եղեւ ուրախութիւն մեծ ամենայն բնակչացն Ղափանու: Եւ ի նմին պատերազմի անկան ի սոցանէ Սուրուն Խալանթարն Լէվազեցի, եւ որդի հօրեղբօր նորին եւ այլք բազումք: Իսկ զՀաճի Շափին՝ զոր ըմբռնեցին, Պայինտուր զօրապետն կամեցաւ տանիլ զնա առ Դաւիթ Պէկն, բայց իշխանքն Մեղրեայ աղաչեցին զնա՝ թողուլ զՀաճին անդ առ նոսա, եւ նա շնորհեաց նոցա: Եւ եդին զնա ի կալանս ի տան տեառն Ներսէսի, եւ զօրականքն ամենեքեան զնային իւրաքանչիւրքն ի տունս իւրեանց: Այլ եւ գիւղականքն Գուրհամայ, որք վասն ահի հինիցն անցեալք էին յերկիրն Չավնդուր, որպէս ի վեր ասացաք, դարձան զնացին եւ բնակեցան իւրաքանչիւրն ի տեղիս իւրեանց:

Յետ այսորիկ իբրեւ մի ամ ի վերայ անցանէր, եղբայրն խանին Երեւանայ զբազում զօրս կուտէր, եւ երթայր յօգնութիւն եղբօրն իւրոյ, զի էր պաշարեցեալ նա ի յամուրն Երեւան քաղաքի, ի զօրացն Օսմանցուց: Արդ՝ սա իբրեւ բազում զօրօք գայր, ի յուրդովար քաղաք հասանէր, ամենայն մահմետականք քաղաքին ընդ առաջ լինէին նմա, եւ բողոք բառնային զՀայոցն Մեղրեայ, եւ ասէին. Դատ արա ընդ Մեղրացիսն, զի նոքա կոտորեցին կորուսին զամենայն արս քաղաքիս: Եւ նա առաքեաց զոմանս ի ծառայիցն ի Մեղրի, երթալ կոչել առ ինքն զոմանս գլխաւոր իշխանացն՝ առ ի գիտել զպատճառ այնպիսույ աղմկին: Իսկ իշխանքն Մեղրեայ իբրեւ զայն լսէին, տազնապէին վարանէին ի միտս իւրեանց, ի միասին ժողովէին, խորհուրդ խորհէին, եւ ասէին. Ձի՞նչ արասցուք, զի եթէ երթամք առ նա՝ վիշտ վտանգի է մեզ, եւ եթէ ոչ ելցուք՝ մեծ վտանգ է մեզ եւ ժողովրդեանս: Վերջապէս հաւանեցան ոմանք ի նոցանէ՝ վասն օգտի հասարակութեան՝ զվտանգ մահուն յանձն առնուլ, երթալ ընդ սպասաւորսն Խանին: Եւ իբրեւ ելին զնացին ընդ նոսա, եւ հասին ի յուրդովար քաղաք, քաղաքացիքն առհասարակ դիմեցին ի վերայ նոցա՝ սպանանել զնոսա. բայց ծառայք Խանին ոչ ետուն նոցա թոյլ, մինչեւ ածին կացուցին զնոսա առաջի Խանին, եւ քաղաքացիքն զհետ երթային նոցա. եւ իբրեւ յանդիման եղեն Խանին, սկսան վերստին քաղաքացիքն զաղաղակ բառնալ եւ ասել. Դատ արա ընդ մեզ եւ ընդ Մեղրացիսդ, զի կորուսին սպառեցին զմեզ: Եւ ի հարցանելն Խանին զՄեղրացիսն, պատասխանի առնէին նմա՝ թէ մեք ոչ ունեք դոցա մեղաք, եւ զոչ ոք ի դոցանէ ի զուր

տարապարտուց սպանաք. այլ դոքա զբազում զօրս կուտեցին, եւ ելին ի վերայ մեր, զբազում գիւղօրէս մեր կոտորեցին կործանեցին եւ ի գերի վարեցին, ապա ի զուր տարապարտուց եկին պաշարեցին զմեզ, եւ կամեցան բնաջինջ առնել զմեզ. եւ մեք առ ի պաշտպանել զմեզ՝ ընդդէմ ելաք դոցա, եւ ի բաց վանեցաք: Յայնժամ ասէ Խանն ցնորդովարեցիսն. Ո՞վ հրամայեաց ձեզ ելանել ի վերայ նոցա՝ առ ի կողոպտել եւ կորուսանել զնոսա: Եւ նոքա ասիբերան եղեն եւ ոչ կարացին տալ պատասխանի առ այն: Ապա ասէ ցնոսա Խանն. Ո՞վ եղել ձեզ առիթ եւ առաջնորդ ելանելոյ ի վերայ նոցա: Եւ նոքա ասեն. Սափի Ղուլի Լեւաղեցի, որդի Մանիչարի եւ որդին Ղազու Ուրդովարեցի, եւ որդի Շահիսլամին: Եւ կալեալ Խանին զՍափի Ղուլին՝ խրատեաց զնա խստագոյն գանիւք, եւ էառ ի նմանէ զտուգանս: Եւ զՄեղրացիսն արծակեաց խաղաղութեամբ ի տեղիս իւրեանց, եւ ինքն չուեաց անտի:

Ապա այնուհետեւ սկսան Ուրդովարեցիքն առնել զհաշտութիւն ընդ Մեղրացիսն, եւ խնդրեցին արծակել նոցա զՅաճի Շափին. եւ սոքա եւս խնդրեցին ի նոցանէ արծակել զգերիսն՝ զօրս գերեցին ի գիւղորէիցն, եւ յանձն առին արծակել զնոսա. յայնժամ Մեղրացիքն գրեցին առ զօրագլուխս Ազուլեցուց, որպէս զի ընկալցին ի յՈւրդովարեցուց զեօթանասուն անձինս Յայոց՝ գերեալս ի նոցանէ, եւ ազդ արասցեն ինքեանց՝ թէ ընկալան զնոսա, որպէս զի եւ ինքեանք արծակեսցեն զՅաճի Շափին: Եւ արարին այնպէս. եւ սոքա արծակեցին զՇափին, եւ այնուհետեւ եղել խաղաղութիւն ի մէջ նոցա:

Արդ՝ այս ամենայն իբրեւ այսպէս անցաներ, ապա Դաւիթ Պէկն զօրականսն իւր ի լեռնն Ղազանկուլու՝ ի վերայ թուրքմանացն առաքէր. որոց հասեալ անդ՝ զիշերայն անկան ի վերայ բնակչաց լերին, եւ հարին կոտորեցին զնոսա, եւ առին զամենայն ստացուածս նոցա եւ դարձան. վեց հազար երեք հարիւր ոչխար, եւ չորս հազար հարիւր երեսուն զայլ անասունս նոցա: Եւ մինչ դեռ զհետ մտանէին սոքա փախստէիցն՝ պատահեցաւ Մխիթար սպարապետն միայնակ առաջի թշնամեացն, առ որ քարածիզ լեալ՝ կալան. եւ նա աղաղակեաց եւ ասէ. Հասիք ինձ, զի մատնեցայ ի ձեռս թուրքաց. եւ առժամայն աճապարեալ տէր Աւետիսն՝ թափեաց զնա ի ձեռաց նոցա: Եւ առեալ զամենայն զառ եւ զաւարն՝ դարձան ի Հալի ձոր առ Դաւիթ. որոյ տեսեալ զայն ամենայն՝ ուրախ լինէր: Եւ յետ տասն աւուր դարձեալ առաքէր զնոսա ի լեռնն Կասպելու՝ ի վերայ թուրքմանաց. եւ գնացին հասին անդ, եւ հարին զնոսա, եւ առին զինչս նոցա, եւ զանասունս ինն հարիւր, եւ դարձան:

Դարձեալ ընդ աւուրսն ընդ այնոսիկ՝ ցեղ ինչ թուրքացն Պարկուշատայ գային ի լեռնակողմանս Դափանու վրանօք բնակէին վասն խստութեան տօթոյ երկրի իւրեանց, որպէս եւ յայլ ամենայն ժամանակս ամարայնոյ առնէին: Արդ՝ իբրեւ զայն լսէր Դաւիթ Պէկն, վաղվաղակի զՄխիթար սպարապետն իւր հազար ութ հարիւր վառելովք ի վերայ նոցա առաքէր. եւ նա երթայր յուզէր եւ հետամուտ լեալ գտանէր զնոսա ի վերին կողմանս Կարմիր Վանք կոչեցեալ աւանին, եւ ի վերայ հասանէր նոցա յառաւօտու պահուն, հարկանէր եւ առեալ զամենայն ինչս նոցա եւ զանասունս՝ դարձաւ: Բայց Խանն Պարկուշատայ բազում զօրօք աճապարէր ընդ առաջ ելանէր ի կողմանս Խոտանանու. իբրեւ զայն տեսին զօրականքն Յայոց, սաստկացուցին ի վերայ նոցա պատերազմն՝ մինչեւ յետս նահանջեցին զնոսա անտի, եւ սկսան հարկանել զվիրաւորս ի նոցանէ: Այլ Մխիթար սպարապետն, վասն զի էր խռովեալ ընդ տեսնն իւրոյ Դաւթի, ուստի իբրեւ սկսան սոքա հարկանել զթշնամիսն եւ վանել,

հրամայեաց Մխիթարն զօրավարացն յետս կալ ի պատերազմէն, եւ արարին այնպէս. բայց որք յառաջագոյն զօրքն էին, իբրեւ տեսին թէ զկնի եղեալքն դարձան յետս, համարեցան թէ ի փախուստ դարձան ի պատերազմէն, եւ սկսան իւրաքանչիւրքն խոյս տալ ելանել ի պատերազմէ: Իսկ զօրք թշնամեացն իբրեւ զայն շփոթ տեսանէին, ընդդէմ դառնային սոցա, ի վերայ յարձակէին, հասանէին հարկանէին ի սոցանէ երեք կամ չորեքհարիւր այր, եւ զոմանս ի նոցանէ կենդանի կալեալ մեծաւ տանջանօք ի Պարկուշատ ածէին. ընդ որս էր եւ Ստեփանոս Շիումանեան (sic): Եւ իբրեւ զայն լսէր Դաւիթ, ի սրտմտութիւն բարկութեան բրդէր ի վերայ Մխիթարայ, եւ հրաման տայր զկառափն հարկանելոյ. բայց միջնորդ լեալ մեծամեծացն՝ հազիւ դարձուցին զվճիռ մահու նորա, եւ սուգ էառ Դաւիթ ի վերայ քաջին Ստեփաննոսի, եւ այնքան զօրացն ի զուր տարապարտուց կորուսելոյ:

Իսկ Ստեփաննոս իբրեւ ածեալ եղել ի Պարկուշատ, գտաւ անդ ի տան Խանին բարեսէր ոմն Թուրք, որ գթացեալ ի նա՝ փախոյց. եւ իբրեւ ազդ եղել Դաւթի զերծումն նորա՝ մխիթարեցաւ ի սգոյն:

Էր ընդ կոտորեալսն նաեւ Պալի զօրավարն՝ որդին մելիք Փարսադանի, որոյ զգլուխն հատեալ ընկեցեալ էին ի բացի զնա մերձ ի Խոտանան, բայց ոչ զբոլոր պարանոցն, այլ մինչեւ ցկէս ուլանն. ուստի յետ սակաւուց, իբրեւ ուշն ի վերայ գայր՝ կալեալ զգլուխն ի վերայ իւր, երթայր մտանէր ի մացառս վայրեացն մինչ ցմութ գիշերոյն, եւ ի գիշերի յուղի անկեալ գայր, եւ յետ երից աւուրց ի Զալի ձոր հասանէր: Եւ եղել սքանչացումն յոյժ ամենայն տեսողաց՝ զի ոչ մեռաւ, այլ կենդանի է մինչեւ ցայսօր, եւ է մելիք ի Զալի ձոր: